
היום שעכשיו חלופות עבור מדיניות ישראלית שואפת לשלום

מסמך מדיניות

ינואר 2025

הפורום לחשיבה אזורית
منتدى التفكير الاقليمي

מכון ון ליר בירושלים
THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE
معهد فان لير في القدس

תוכן עניינים

03	עיקרי הדברים
06	תקציר
08	1. מבוא
11	2. "היום שאחרי" והיום שעכשיו
14	3. הקונספציה והדרך לשבעה באוקטובר
17	4. רק הימין יכול: כיצד אפשרה הקונספציה את השבעה באוקטובר?
20	5. מעבר להשמדה: המשטרים הערביים, העולם המוסלמי, הפלסטינים וישראל
29	6. לקראת מדיניות ישראלית שוחרת שלום
32	7. הדרך שעדיין לא נבחרה
33	8. מקורות נבחרים

- לפני המתקפה הנפשעת של חמאס בשבעה באוקטובר עמדו בפני מדינת ישראל שלוש אפשרויות לניהול יחסיה עם הפלסטינים: ניהול או "צמצום" הסכסוך, חתירה ל"הכרעה" שלו (שפירושה גירוש וטיהור אתני של הפלסטינים) או ניסיון כן ורציני להגיע לשלום.
- האמונה באפשרות של ניהול הסכסוך לטווח ארוך היא הקונספציה. היא כוללת טקטיקות של הפרד ומשול מול הפלסטינים תוך שימוש במכשירים פוליטיים והפעלת אלימות יומיומית, הסתמכות על אמצעים טכנולוגיים כתחליף להסכמים מדיניים וליבוי העימות עם איראן כדי לדחוק מהשולחן את הבעיה הפלסטינית. השבעה באוקטובר הוא לפיכך לא רק תוצאה של כשל צבאי ומודיעיני, אלא גם של כשל מדיני שנבע משנים ארוכות של ניהול ה"מערכה בין המלחמות" באזור, תוך העמקת הכיבוש והדיכוי בגדה המערבית ומול עזה.
- בעשורים האחרונים ביקשו רוב המשטרים הערביים להגיע לשלום עם ישראל על בסיס החלטה 242 משנת 1967 ויוזמת השלום הערבית משנת 2002. תנועות האסלאם הלאומי, ובכלל זה חזבאללה, חמאס ומשטר המהפכה באיראן, פעלו לשיבושם של הסכמים מדיניים תוך הפעלת אלימות פנימית וכלפי ישראל ובעלות בריתה, אולם היו מוכנות להסכים עם הסכם ישראלי-פלסטיני הוגן שיביא להקמתה של מדינה פלסטינית ריבונית ועצמאית.
- ישראל הצליחה להנחית מכה אסטרטגית על איראן ועל בעלות בריתה (חמאס, חזבאללה ובעקיפין משטר אסד) מאז פרוץ המלחמה. היא שילמה על כך מחירים חסרי תקדים בחיי אזרחיה, בגופם, בנפשם וברכושם, תוך שהיא חוקקת על מצחה אות קין שלא יימחה בדמות החרבתה הכוללת של עזה וההרג ההמוני וחסר האבחנה באוכלוסייתה האזרחית. בחלוף חמישה עשר חודשים היא ממשיכה להסלים את המתיחות הצבאית במזרח התיכון, מרחיבה את הטיהור האתני בעזה (גם על חשבון חיי החטופים והשבויים הישראליות הכלואות שם), ומעמיקה את הכיבוש בגדה המערבית בצפייה לאור ירוק מממשל טראמפ לסיפוח חלקים מהגדה לישראל.
- מאז פרוץ המלחמה בוחרת ממשלת ישראל מדי יום בדרך ההכרעה מול הפלסטינים, הכרוכה בפשעי מלחמה בהיקף נרחב, בעוד האופוזיציה מבקשת לחזור לניהול הסכסוך. אנו טוענים שרק

בשתי החברות; ואחריות בין-לאומית הכוללת לחץ על ישראל ומעטפת ארגונית וכלכלית התומכת בתהליך שלום.

- בניגוד להנחה הרווחת במסמכי "היום שאחרי" שפורסמו עד כה בישראל, אנו סבורים שהיום הזה לא יגיע לאחר כניעה סופית ורשמית של הפלסטינים. היום שאחרי מתרחש כעת: זהו היום שעכשיו.

בחירה בפיוס היסטורי תיתן למדינת ישראל ולכלל תושבי הארץ סיכוי לעתיד משגשג ובטוח באזור.

- כעקרונות למדיניות שוחרת שלום עם הפלסטינים אנחנו מציעים ביטחון והגנה לכלל תושבי הארץ; סיום מייד של המלחמה בעזה בהסכם הכולל שחרור חטופים ואסירים; עצירת תהליך ההתיישבות היהודית בגדה המערבית; עצמאות וריבונות פלסטינית כתנאי לתהליך מדיני; דה-אסקלציה אזורית; אחריות, הכרה ופיצוי ישראליים על עוולות מתמשכות; חינוך לשלום ולסובלנות

עורכים: ד"ר אלי אושרוב וד"ר אסף דוד

כתיבה וייעוץ: עמיתי הפורום לחשיבה אזורית ד"ר אלי אושרוב, אוניברסיטת תל אביב; ד"ר עלי אל-אעור, חוקר עצמאי; ד"ר סמדר בן נתן, אוניברסיטת אורגון; ד"ר אסף דוד, מכון ון ליר והאוניברסיטה העברית; ד"ר לינא דלאשה, חוקרת עצמאית; ד"ר דותן הלוי, אוניברסיטת תל אביב; אביב טטרסקי, תחקירן ופעיל שטח; ד"ר לימור יהודה, מכון ון ליר והאוניברסיטה העברית; ד"ר שמואל לדרמן, אוניברסיטת חיפה והאוניברסיטה הפתוחה; ליאל מגן, מנחה קבוצות ופעיל פוליטי; פרופ' יוני מנדל, מכון ון ליר ואוניברסיטת בן-גוריון; ד"ר אמיר פאח'ורי, אקדמיית פולונסקי, מכון ון ליר ואוניברסיטת חיפה; ד"ר ערן צדקיהו, מדריך ויועץ גאופוליטי ומרצה באוניברסיטה העברית; ד"ר אבי-רם צורף, האוניברסיטה הפתוחה; ד"ר יניב רונן, חוקר עצמאי; ד"ר ליאור שטרנפלד, אוניברסיטת פן סטייט.

עורכת לשון: איילת הרינג.

תמונות: רויטרס

תמונת שער: pixabay

עיצוב: סטודיו נעמי רוזט

לפרטים ותיאום ראיונות: דניאל יונס, דובר מכון ון ליר בירושלים:
danielj@vanleer.org.il, 054-6305101

מסמך זה נכתב על ידי חוקרות וחוקרים מהפורום לחשיבה אזורית וממכון ון ליר. הוא אינו משקף בהכרח עמדות ארגוניות.

המתקפה הנפשית של חמאס בשבעה באוקטובר קלעה את מדינת ישראל למשבר החריף בתולדותיה. משבר זה בא לידי ביטוי בהיקף חסר תקדים של קורבנות ופצועים בגוף ובנפש, חטופים ובנות ערובה, אובדן שטח דה-פקטו, מצור ונידוי בין-לאומי במישורים שונים, הידרדרות כלכלית, משבר חברתי ופוליטי כבד וערעור עמוק של ביטחון האזרחים. משבר זה הוא גם תוצאה של נזק מחריד וחסר תקדים שישראל מחוללת ללא הפסקה בחיי אדם, ברכוש ובהרס תשתיות אזרחיות, בעיקר ברצועת עזה.

המלחמה הולידה שיח רווח על אודות ה"קונספציה" שכשלה, קרי תפיסת ניהול הסכסוך עם הפלסטינים. משמעותו של ניהול הסכסוך היא הימנעות מהסכם מדיני, כיבוש זוחל, שימור "איים" של סטטוס קוו, הפעלת אלימות צבאית מוגבלת לתקופות קצרות וניהול משא ומתן על הסדרים מצומצמים "מתחת לשולחן" או דרך מתווכות. אנו סבורים שביסוד ההפתעה האסטרטגית של מתקפת השבעה באוקטובר ניצב לא רק כשל צבאי של התרעה מודיעינית ופריסת כוחות, אלא מדיניות ארוכת שנים של העמקת הכיבוש בשטחים תוך ליבוי עימות אזרחי רחב עם איראן ועם בעלות בריתה.

מסמך זה מפרט את מרכיבי הקונספציה השונים שהובילו לשבעה באוקטובר, ביניהם הסתמכות על אמצעים טכנולוגיים למעקב, פיקוח ודיכוי של כלל האוכלוסייה הפלסטינית, מדיניות הפרד ומשול בגדה המערבית ובעזה ושימוש באלימות צבאית כתחליף להסכמים מדיניים. בחמש עשרה השנים האחרונות תקפו ממשלות הימין באופן ישיר או עקיף את איראן, את סוריה ואת

לבנון (תפיסת המב"ם – המערכה בין המלחמות) ועודדו פניקה ציבורית מפני "הסגר השיעי", כחלק אינטגרלי ממדיניות של ניהול הסכסוך עם הפלסטינים. מדיניות זו תרמה מצד אחד להפרזה של מערכת הביטחון בהערכת האינטרס של איראן בערעור היציבות האזורית למטרת השמדת ישראל כביכול (בשונה מהאינטרס של איראן בביצור כוח ההרתעה שלה), ומצד שני להמעטה הולכת ומתמשכת בכוחם של הפלסטינים ובהערכת האינטרס של חמאס בעימות רחב.

באופן אירוני, שיח הפניקה מפני איראן שטיפחו ממשלות הימין ממשך עד היום לעמוד בליבה של ביקורת האופוזיציה הישראלית על ניהול המלחמה מאז השבעה באוקטובר. לצד זאת, התפיסה הרווחת בקרב תומכי הממשלה ומתנגדיה היא שמדינת ישראל הייתה צריכה לצאת למלחמת מנע בדרום ובצפון שנים ארוכות לפני מתקפת חמאס. אנו טוענים, לעומת זאת, כי כל עוד בחירתה האסטרטגית של ישראל הייתה ניהול הסכסוך, מלחמת מנע אפקטיבית הייתה בלתי אפשרית ואף בלתי רצויה מבחינתה, משום שהייתה מעניקה כוח ולגיטימציה לתביעות פנים-ישראליות, אזרחיות ובין-לאומיות ליישוב הסכסוך.

מתקפת השבעה באוקטובר פתחה עידן חדש בתולדות המזרח התיכון בכך שהסירה מעל השולחן את ברירת ההתעלמות מהפלסטינים. כיום עומדת בפני ישראל בחירה בין שתי אפשרויות: פיוס ושלוש עם הסביבה או ריסוק של כל ביטוי לאומי פלסטיני עד כדי טיהור אתני חלקי או מלא של הפלסטינים מהארץ. בעוד משטר נתניהו פועל למימושה של הכרעה כזו, האופוזיציה למשטר

ובעלות בריתה של ישראל בעולם שוגות באסליה כי אפשר להחזיר את השעון אחורה למדיניות הקודמת שהנהיג הימין, דהיינו ניהול הסכסוך.

אנו טוענים כי יש לבחור בדרך הפוכה – שלום, צדק ופיוס היסטורי, ומסבירים כיצד היא אפשרית מבחינה מדינית. אנו מציעים תפיסת עולם אלטרנטיבית לשיח התבלה של ממשלות הימין ומנתחים את ההיבטים ההיסטוריים של היחסים בין ישראל לבין הכוחות הערביים והמוסלמיים השונים באזור, ובכלל זה המשטרים הערביים, אש"ף, חמאס, איראן וחזבאללה. לטענתנו, מאז שנות השבעים השלימו המשטרים הערביים עם קיומה של ישראל להלכה או למעשה, והיו מוכנים להיכנס איתה להסדרים מדיניים בכפוף לחלוקת הארץ ולהקמתה של מדינה פלסטינית עצמאית וריבונית. הארגונים הפלסטיניים פעלו בעיקרו של דבר לפי דפוס דומה של פשרה והסכם מדיני, אולם בשל תנאי הכיבוש שבו הם חיים והאופי הקיומי של מאבקם בישראל, התנגדותם לפשרה וחשדנותם כלפי הסכם פוליטי היו עמוקות יותר.

השיח הציבורי והמקצועי הרווח בישראל כולל השוואות תכופות בין אירועי השנה האחרונה לבין מלחמת העולם השנייה. אנו סבורים שהשוואות אלה אינן רלוונטיות. יתר על כן, מומחים ישראלים המביטים אל אירופה של 1945 משחזרים, מדעת או שלא מדעת, את המדיניות שניסתה ישראל בעזה שוב ושוב ללא הועיל, ובכלל זה ניהול באמצעות כוחות מקומיים, "עידוד הגירה", "חינוך מחדש" של החברה, אינטגרציה חלקית לתוך הכלכלה הישראלית ועוד.

סופו של המסמך כולל עקרונות שיש לאמץ למען מדיניות ישראלית שוחרת שלום. עקרונות אלה נובעים מתפיסתנו כי ישראל נושאת באחריות ליחסיה עם סביבתה, וכי יחסים אלה אינם סימטריים אלא מתאפיינים בדפוסים של עליונות, שליטה וכיבוש שיש לתקן מן היסוד. העקרונות שאנו עומדים עליהם הם בין היתר עצירה מוחלטת של תהליך ההתיישבות היהודי על חשבון הפלסטינים, עצמאות וריבונות לפלסטינים כתנאי לתהליך מדיני ולא כיעד סופי, אחריות של ישראל לשיקומה ולשגשוגה של האוכלוסייה הפלסטינית ותביעה לאחריות בין-לאומית לפיוס ולשלום במזרח התיכון, ובכלל זה לחץ על מדינת ישראל להפסיק את המלחמה ולהגיע להסכמה מדינית עם סביבתה. אנו סבורים שהמפלה האסטרטגית שנחלו איראן ובעלות בריתה שומטת את התירוץ האחרון מתחת לגישת ניהול הסכסוך, ומאפשרת לישראל לקבל הכרעות היסטוריות לטובת שלום הוגן וצודק עם הפלסטינים שיסייע בייצוב המזרח התיכון כולו.

העקרונות שאנו מציעים נחשבים היום לחסרי תוחלת, אוטופיים ומסוכנים, אך הם תומכים במדיניות בת-קיימה, מפוכחת וצופה פני עתיד יותר מזו של ממשלות הימין או של הזרם המרכזי באופוזיציה הישראלית. חזיון התעתועים האמיתי הוא המחשבה כי המדיניות הנוכחית – המשך הפקרת החטופות והעקורים, העמקת הטראומה הלאומית והמשבר החברתי והפוליטי, הפיכת ישראל לספרטה סמכותנית, ריסוק פוליטי של העם הפלסטיני או טיהור אתני של הפלסטינים מהארץ, כל זאת תוך ליבוי מלחמה אזורית במציאות מרובת משברים אקלימיים, בריאותיים וכלכליים – תביא לביטחון למדינת ישראל ולכל יושבי הארץ והאזור.

בניגוד למסמכי מדיניות אחרים שראו אור לאחרונה תחת הכותרת "היום שאחרי", אנו טוענים כי הכנעת הפלסטינים או כיבושם מחדש בעזה ובגדה המערבית לא יביאו שלום ויציבות לישראל. "היום שאחרי" הוא למעשה המשבר המתפתח לעינינו מדי יום, עכשיו, כשם כותרתו של מסמך זה. דרך השלום, כך אנו טוענים, טרם נבחרה. כדי שהיא תיבחר דרושה פרידה מהנחות יסוד המושרשות במדינת ישראל, במנגנוניה ובשיח הפוליטי, המקצועי והציבורי שלה.

מעגל האלימות ועלול להתגלגל למשברים בריאותיים, סביבתיים ואחרים שיפגעו ישירות בחברה הישראלית.

עוצמתו של משבר זה מתבררת בין היתר לאור תפיסת הביטחון המסורתית של ישראל בדמות המשולש הרתעה, התרעה והכרעה. תפיסה זו מתבססת על אי־רצונו של הצד השני לפתוח במלחמה בשל עוצמתה של ישראל (הרתעה); על מידע מודיעיני על מהלך צבאי של האויב כך שאפשר לסכלו או להקדים תרופה למכה (התרעה) ועל העברתה של מלחמה לשטח האויב וחתימה להכרעה מהירה בשל שטחה הקטן והדמוגרפיה המצומצמת של מדינת ישראל (הכרעה). בשנים האחרונות נוסף לתפיסת הביטחון מרכיב ההגנה, אם כי באופן לא רשמי. כשליה של תפיסת הביטחון המסורתית ניכרו בכל אחד משלבי המערכה הנוכחית: ההרתעה הוכחה כבעלת השפעה מוגבלת, ההתרעה לא התקבלה והכרעה צבאית מול הפלסטינים אינה בנמצא זה חמישה עשר חודשים. מבחינה ביטחונית גרידא, ניכרו ההשפעות בהידרדרות חמורה בביטחון של תושבי ישראל, שהפכו חשופים לירי טילים וכטב"מים באופן קבוע. לצד זאת המלחמה המתמשכת מטילה עומס חסר תקדים על משרתי מילואים ועל חיילי חובה וקבע. עומס זה יוצר משברים משפחתיים, נפשיים וכלכליים ומחלוקות חברתיות ופוליטיות עמוקות.

המשבר האסטרטגי שאנו עדים לו בהתייחס לפלסטינים נובע מתפנית היסטורית שהתחוללה בשבעה באוקטובר. עד התקפת חמאס עמדו בפני ישראל שלוש אפשרויות לקיום באזור: הכרעת הפלסטינים, שלום או ניהול

מתקפת חמאס בשבעה באוקטובר 2023 דרדרה את מדינת ישראל לחודשים ארוכים של המשבר האסטרטגי החמור בתולדותיה. מציאות חדשה זו כללה מספר היבטים חסרי תקדים בהיסטוריה של המדינה: אובדן שטח הלכה למעשה בדרום הארץ ובצפונה, הרס כבד ועקירה פנימית מחבלי הארץ הללו; משבר החטופים המקרקע את יסודות הסולידריות החברתית במדינה; מצור על חלק מנתיבי הים והאוויר; משבר לגיטימציה בין־לאומי ואזורי ולבסוף משבר כלכלי. כל זאת מבלי להחשיב את ההרוגים, הפצועים, העמקה של מתחים חברתיים, ערעור של תחושת הביטחון והגירה שלילית, שהם כולם פועל יוצא של מצב המלחמה.

המשבר הפנימי קשור גם לנזק שישראל גורמת לזולתה. מאז השבעה באוקטובר חוללה ישראל נזק חסר תקדים בהיקפו לחברה הפלסטינית בדמות עשרות אלפי הרוגים, רעב, מחלות, מגפות והרס של חבל ארץ שלם עד היסוד. רוב התשתית האזרחית ברצועת עזה הרוסה לחלוטין. תושביה נטולי מקורות מחיה ובכלל זה מזון ומים, והם חשופים זה חמישה עשר חודשים לפגעי מזג האוויר ולמחלות במובלעת נצורה שאין אפשרות להימלט ממנה. תהליך דומה, אם כי חמור פחות, מתרחש בגדה המערבית ובדרום לבנון. בגדה המערבית מיליציות מתנחלים וצה"ל ממשיכים לדחוק קהילות פלסטיניות אל מובלעות הולכות וקטנות. בלבנון נהרגו עד כה כשלושת אלפים איש, מתוכם כ־600 נשים ו־190 ילדים, לצד הרס רחב היקף לתשתיות אזרחיות. מלבד משמעותו המוסרית, אסון בהיקף כזה הוא סכנה לישראל בכך שהוא מזין את

מתקפת חמאס בשבעה באוקטובר פתחה עידן חדש במזרח התיכון בכך שהורידה מהפרק את האפשרות של ניהול הסכסוך והותירה את מדינת ישראל מול שתי דרכים: שלום או הכרעה (דהיינו מלחמת נצח). דרך השלום, הכוללת עצמאות פלסטינית ופיוס היסטורי בין ישראל לבין סביבתה הערבית והמוסלמית, היא למעשה נטולת ייצוג פוליטי בחברה היהודית-ישראלית ונחשבת לעוד פחות ריאלית מאשר לפני מתקפת חמאס. לעומת זאת, כיום הולך ומתברר כי ממשלת ישראל בחרה, למעשה אם לא להלכה, בדרך ההכרעה. עזה מוכרעת באמצעות כיבוש צפון הרצועה, טיהורה מאוכלוסייה אזרחית והיערכות להתיישבות יהודית מחודשת בה, ודחיקה של תושבי הרצועה כולה לשטח קטן בדרומה ללא תשתית אזרחית כשהם מופגזים וחשופים לרעב ולמחלות. בנדה המערבית מדינת ישראל (בסיוע מיליציות של מתנחלים וצה"ל) דוחקת את הפלסטינים אל מובלעות הולכות וקטנות כשלב בדרך לעקירתם המלאה מאדמותיהם. תוך כדי כך הממשלה עמלה על מיטוט הרשות והכלכלה הפלסטינית בדרכים שונות. בדומה לכך, ההרס הנרחב שצה"ל מחולל בדרום לבנון מותיר רצועה ריקה ליד הגבול באופן שעלול לסכל הסכם יציב לטווח ארוך. לאחרונה אף פלשה ישראל לסוריה, תוך הפרה של הסכם ההפרדה מ-1974, והיא מחזיקה ב"אזור חיץ" בצד הסורי של הגבול.

האופוזיציה לממשלה נבדלת ממנה בכך שהיא מבקשת בדרך כלל לחזור לניהול הסכסוך, כלומר למציאות שהייתה תחת שלטון הימין בשישה באוקטובר, בתמיכתן של רוב בעלות בריתה של ישראל בעולם ובמזרח התיכון. ניהול הסכסוך על הבסיס המוכר של

הסכסוך. הכרעה, קרי גירוש הפלסטינים מהגדה המערבית ומרצועת עזה ולבסוף גם גירוש או לכל הפחות שלילת אזרחות מהפלסטינים אזרחי מדינת ישראל (כפי שהציעו בצלאל סמוטריץ', כיום שר האוצר, חבר הכנסת אביגדור ליברמן וגורמים אחרים בימין). שלום, כלומר הגעה לפיוס עם מדינות האזור ועם הפלסטינים וקיום יחסי מסחר, תיירות וקשרים תרבותיים כנהוג בין מדינות שכנות שביניהן יחסים תקינים. האפשרות השלישית שעמדה בפני ישראל הייתה ניהול הסכסוך, כלומר כיבוש זוחל, שימור "איים" של סטטוס קוו כחלק מתפיסת "צמצום הסכסוך", הסכמות פוליטיות שקטות, הפעלת אלימות מוגבלת בהיקפה לתקופות קצרות וניהול משא ומתן מתחת לשולחן או דרך מתווכות בין ישראל לפלסטינים או לסביבה הערבית והמוסלמית בכלל. בפועל מדובר בהמשך השליטה בפלסטינים ללא הגבלת זמן.

מתקפת חמאס בשבעה באוקטובר פתחה עידן חדש במזרח התיכון בכך שהורידה מהפרק את האפשרות של ניהול הסכסוך

לאחר כישלון המשא ומתן הישראלי-פלסטיני בשנות התשעים, בחרו ממשלות ישראל מאז שנת 2000 באפשרות השלישית. ניהול הסכסוך קיבל ברבות השנים מעמד של מדיניות מוצהרת, שבאה לידי ביטוי גם ללא קשר לשלטונו ארוך השנים של בנימין נתניהו: תוכנית ההתנתקות מעזה שאיננה מבוססת על הסכם מדיני עם הרשות הפלסטינית; העברת הכסף הפומבית מקטר לחמאס לפי בקשה ישראלית; יחסו של ראש הממשלה לשעבר נפתלי בנט לפלסטינים כבעיה נסבלת ("ריסיס בישבן") ופעילות של ארגוני חברה אזרחית ושל אינטלקטואלים ציבוריים שהעניקו פשר חיובי לרעיון זה. ניהול הסכסוך, כפי שנסביר בהמשך, היה אסטרטגיה משתלמת ואפקטיבית למקדמיה ולמדינת ישראל בכלל. היא אפשרה לישראל להתחזק מבחינה כלכלית ולזכות בלגיטימציה בין-לאומית חסרת תקדים נוכח העובדה כי נראה שהעימות שלה עם סביבתה "מתנהל" ולמעשה הולך ודועך.

שיוביל לבסוף לפיוס בינה לבין סביבתה. זאת לא רק משום שהאופוזיציה והקואליציה טועות בהערכת האפשרות והיעילות של "מלחמת מנע" בעבר, אלא משום שדרך השלום, קרי הסכמה רשמית ופומבית בין ישראל לפלסטינים והעולם הערבי והמוסלמי בכלל, הייתה ונותרה דרך בטוחה יותר למדינת ישראל כדי למנוע מתקפת פתע כמו זו של חמאס. עיקרו של מסמך זה מוקדש כדי להסביר מדוע דרך השלום היא אסטרטגיה בת־קיימה יותר מדרך המלחמה, וכיצד מדיניותה של ישראל גרמה להידרדרות הסכסוך לכדי מלחמה אזורית כוללת. לבסוף אנו מציעים עקרונות למדיניות ישראלית שמטרתה לכוון יחסי שלום בני־קיימה עם הפלסטינים ועם המדינות השכנות.

עליונות ודומיננטיות יהודית הוא מתכון בטוח למימושה בפועל של תוכנית ההכרעה של הימין. אחד הגורמים המאפשרים זאת הוא ההסכמה הרחבה השוררת בין מחנה ניהול הסכסוך (הכולל את האגפים הפחות ימניים באופוזיציה היהודית) לבין מחנה ההכרעה (הממשלה) כי טעותה הגדולה של ישראל הייתה שלא יצאה ל"מלחמת מנע" בעזה ובלבנון. כתוצאה מהחרטה על מלחמת המנע שלא הייתה, שני המחנות תומכים בהמשך המלחמה לפירוק חמאס וחזבאללה (ולאחרונה סוריה) מנשקם, גם אם הם חלוקים ביניהם על המטרה המדינית הסופית. למלחמה כזו אין תאריך סיום והיא מבצרת את מחנה ההכרעה מדי יום הן בתוך ישראל הן בשטחים הכבושים.

הנחת היסוד המרכזית של מסמך זה שונה: אנו טוענים כי מדינת ישראל לא הייתה יכולה ולא צריכה הייתה לצאת ל"מלחמת מנע" לפני השבעה באוקטובר, ובמקום זאת היה עליה לשאוף להגיע לקיום מוסכם ויציב באזור

2. "היום שאחרי" והיום שעכשיו

היבטים רעיוניים ומדיניים. בעוד מחברי התוכניות הללו מבקשים להביא ליציבות ולשלום בטווח הארוך, אנו סבורים שתוכניותיהם אינן מתארות נכוחה את הדרך למשבר, אינן מעניקות מסגרת פרשנית הולמת לשם הבנה מלאה של יחסי ישראל עם סביבתה, ויאפשרו לישראל להמשיך לנהל את הסכסוך בעתיד הנראה לעין. גם התוכניות שהציבו מדינה פלסטינית בקצה הדרך הציגו אותה כשאלה ישראלית פנימית והתעלמו מהעובדה שישראל מקדישה את משאביה לסיכולה של מדינה כזו, או כפי שאמר השר האחראי לגדה המערבית במשרד הביטחון בצלאל סמוטריץ': "כל דיוני היום שאחרי נראים אחרת לחלוטין עם שליטה מוחלטת של מדינת ישראל" בעזה. תוכניות "היום שאחרי" אינן נוגעות בשורש היחסים בין ישראל והפלסטינים ומתעלמות ממעמדה העולמי ומדימויה של ישראל לפני השבעה באוקטובר ואחריו. הן גם מתעלמות לחלוטין מהתביעות הפלסטיניות המוכרות תחת

כותבי המסמך הם חברות וחברי הפורום לחשיבה אזורית (נוסד ב-2010), מומחים ומומחיות, חוקרות וחוקרים מתחומי המזרח התיכון, מדע המדינה, אנתרופולוגיה, סוציולוגיה, משפטים, פוליטיקה השוואתית, יישוב סכסוכים ועוד, הבוחנים את המזרח התיכון בגישה רב-ממדית תוך אימוץ מבט ביקורתי על יחסי הגומלין של ישראל עם סביבתה. אנו סבורים שאמפתיה כלפי הזולת וביקורת עצמית קשורות זו בזו. במרכז המסמך ניצב ניתוח היסטורי וסוציולוגי-פוליטי המעמיד את מדינת ישראל כגורם חזק ומשפיע שביכולתו לחולל תמורות מדיניות חיוביות בקרב הפלסטינים ובקרב שחקנים ערביים שונים, ובאמצעותן גם למתן את האלימות של מיליציות תת-מדינתיות דוגמת חמאס וחזבאללה ושחקנים מדינתיים כמו משטר המהפכה באיראן, או לכל הפחות לפגוע בתמיכה ובאהדה שזוכים לה גורמים אלה. אנו מאמינים שגישה כזו חיונית להתאוששות של החברה הישראלית ושל שכניה מהאסון המתגלגל ולהתקדמותם לעתיד טוב יותר.

בחודשים האחרונים הציעו חוקרים וארגוני חברה אזרחית תוכניות שונות שמתייחסות בדרך זו או אחרת למה שכונה "היום שאחרי". פורום היום שאחרי המלחמה הציע לציבור הישראלי להשתלב בברית ביטחון אזורית; מכון מיתווים הציע דה־רדיקליזציה ופיוס ישראל פלסטיני; צוות מומחים פרסם תוכנית להתמרה ולשיקום של עזה אחרי חמאס, שזכתה לחסות מטעם המועצה לביטחון לאומי של ממשלת ישראל, ומרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית העניק במה לגישה המציעה הובלה ישראלית של "עיצוב מרחבי" שיש בו

הדין הבין-לאומי, ומנדבות כוחות חיצוניים לנהל את חייהם של הפלסטינים בעזה כדי לחנכם לערכים כמו שלום, סובלנות וכן הלאה.

ישראל פועלת במציאות חדשה שבה ה"יום שאחרי" איננו העתיד אלא ההווה, והוא מסמן מלחמת נצח בניהולה של מדינה ספרטנית

ההשראה לכתיבתן של תוכניות "היום שאחרי" שאובה באופן ישיר או עקיף מהלקחים של מלחמת העולם השנייה כפי שהם משתקפים במחקר האקדמי ובזיכרון הקולקטיבי בישראל ובמערב. הקו המנחה שלהן הוא שחמאס בעזה משול לגרמניה הנאצית, שביקשה להשמיד את היהודים בתקופת מלחמת העולם השנייה. לפיכך, תוכניות הדה-נאציפיקציה של בעלות הברית לאחר ניצחונן הן הדגם לחינוך מחדש של הפלסטינים בעזה. אנו סבורים שהקבלה זו מופרכת מעצם חוסר העקביות הגלומה בה: מחד גיסא, בניתוח המניעים להתקפת חמאס ישראל ממלאת את תפקיד הקורבן האולטימטיבי, בדומה ליהודים באירופה בתקופת מלחמת העולם השנייה (שהיו מיעוט אזרחי נטול ריבונות ועוצמה צבאית). מאידך גיסא, התוכניות לעתיד מדמות את ישראל כאימפריה שבידיה משאבים אינסופיים וסמכות מוסרית לנהל משטר כיבוש בלתי-מוגבל בזמן שיחנך מחדש את הפלסטינים כחברה רודפת שלום. חוסר הקוהרנטיות של הדימוי העצמי הכורך יחד קורבנות טוטלית עם יומרה אימפריאלית רומז כי תוכניות אלה לא נועדו להיות מרשם למימוש במציאות: הן נועדו לשכנע את המחנה הפוליטי התומך בניהול הסכסוך, בישראל או בעולם, כי ישנה תכלית פוליטית לגיטימית להמשך השליטה של ישראל בפלסטינים ולמעשה לתוכנית ההכרעה שישראל מנהלת בפועל.

אנו סבורים שהמקרה הישראלי-פלסטיני מזכיר דווקא סכסוכים לאומיים, אתניים ודתיים על אותה טריטוריה ברחבי העולם שהגיעו לכדי אלימות קיצונית. הסכסוכים בצפון אירלנד, בוסניה-הרצגובינה ודרום

אפריקה, למשל, מזכירים בשורשיהם ובהשתלשלות האירועים את הסכסוך הישראלי-פלסטיני. אף על פי שאין מקרה אחד דומה לחלוטין למשנהו, יש בכל זאת הרבה מן המשותף ביניהם בכל הקשור ליחסי הכוחות בין הצדדים, לשורשי הסכסוך, למשכם ולהיקפם של האירועים האלימים ולזהות הקבוצות. כל אחד מהסכסוכים הללו בא אל סיומו באופן שונה ובדרך כלל באופן חלקי, אך העקרונות שהביאו ליציבות, לביטחון ולעיתים גם לפיוס חשובים למקרה הישראלי-פלסטיני. ביניהם אפשר לציין שותפות במנגנוני השלטון, הכרה בעוולות העבר, שילוב אסירים פוליטיים בתהליך ומעטפת בין-לאומית תומכת.

תוכניות "היום שאחרי", לעומת זאת, מדמינות מעבר מסודר למציאות שונה בתכלית. אנו סבורים שיום זה לא יגיע בצורה מוסכמת שבה הצד המובס יודיע על כניעה, ואילו הצד המנצח יכריז על החלטתו בנוגע לניהול השטח הכבוש (כפי שקרה בסוף מלחמת העולם השנייה). הסיבה המרכזית לכך היא שממשלת הימין אינה מוכנה להציע כל תוכנית פוליטית שהפלסטינים יקבלו או אף כזו שתהיה לגיטימית מנקודת מבט בין-לאומית. אין סיבה לצפות שהפלסטינים יכריזו על כניעה בעוד הצד שמנגד מכריז כי הוא עומד להכריעם, כלומר לגרשם. כניעה, גם לו הייתה תרחיש ריאלי, היא עצמה מתכון להמשך הסכסוך, משום שאיננה מבטיחה כבוד הדדי בין כל תושבי הארץ. אנו סבורים שכל תוכנית שאיננה מביאה בחשבון את התבססותו של משטר ימין סמכותני וסרבן שלום בישראל שהכרעת הפלסטינים היא האסטרטגיה המוצהרת שלו, נדונה לכישלון. למעשה, ישראל פועלת במציאות חדשה שבה ה"יום שאחרי" איננו העתיד אלא ההווה, והוא מסמן מלחמת נצח בניהולה של מדינה ספרטנית.

גישתנו נבדלת מהתוכניות שצינו למעלה בכך שאנו בוחנים את יחסי ישראל והפלסטינים לפני השבעה באוקטובר כדינמיקה של התיישבות והתנגדות. הדברים ניכרים במיוחד מההיסטוריה הארוכה של המדיניות הישראלית ביחס לרצועת עזה. רבות מתוכניות "היום שאחרי" שמוצגות כחידושים מדיניים הן גלגולים של תוכניות קודמות שישראל יישמה בעזה בחוסר הצלחה. נזכיר כי רצועת עזה מרכזת קרוב לשליש

יהודים לערבים שהחלו טרם 1948 והמשיכו ב־1967. לצד זאת, עקרונות אלה משקפים את ההנחה כי צדק, הכרה בעוולות העבר, שוויון זכויות קולקטיבי ואינדיווידואלי לכל יושבי הארץ, חלוקה הוגנת של משאבים וצורות שונות של שותפות פוליטית וכבוד הדדי, הן הדרך היחידה להגיע ליציבות ולביטחון עבור מדינת ישראל, עבור יהודים ופלסטינים בין הים לנהר ולטובת תושבי המזרח התיכון כולו.

במסמך זה אנו מבקשים לפרט את קונספציית ניהול הסכסוך שכשלה ולהסביר כיצד היא סללה את הדרך לשבעה באוקטובר ולמשבר הנוכחי. לאור זאת ננסה לשקף את העמדות ואת האינטרסים של השחקנים השונים בזירה האזורית, ובכלל זה המשטרים הערבים, אש"ף, חמאס, איראן וחזבאללה. לבסוף נציע את העקרונות הפוליטיים שראוי לאמץ כדי לחלץ את ישראל מהמצור האסטרטגי שבו היא נמצאת. אנו טוענים שפיוס בין מדינת ישראל לבין המרחב הערבי והמוסלמי נותר הדרך היחידה להיחלצות אמיתית מהמשבר המתגלגל עבור הישראלים ומהאסון עבור הפלסטינים.

מכלל הפליטים הפלסטינים מ־1948 שהגיעו מדרום מישור החוף ומרחבי הנגב. ישראל כבר כבשה את עזה ב־1956 למשך ארבעה חודשים במטרה לחסל את הגרילה הפלסטינית (הפדאיון), תוך תכנון לספח את הרצועה במהלך בזק. במהלך תקופה זו ביקשה ישראל "לעודד הגירה" מן הרצועה, ליישב פליטים מחדש" בחצי האי סיני ובמדינות אחרות ולפתח תשתיות אזרחיות ברצועה. כאשר כבשה ישראל את עזה ב־1967 שוב נוסתה תוכנית מפורטת להביא להגירתה של כל אוכלוסיית הפליטים לגדה המערבית, לירדן ולמדינות אחרות. תוכנית זו כשלה באופן נחרץ, ולאחר מכן נלחמה ישראל לאורך חודשים ארוכים בגרילה הפלסטינית בשנים 1971 ו־1972. הלחימה גרמה להרס של חלקים גדולים ממחנות הפליטים והניעה גלי פליטים בתוך הרצועה בפעם שנייה ושלישית, עד שהתברר כי ככל שהלחימה גוברת כך גדל פוטנציאל הגיוס של ההתנגדות הפלסטינית. השקט השתרר בהדרגה כאשר החלה מדינת ישראל בתוכניות נרחבות לשיקום הפליטים ולשילוב עזה בכלכלה הישראלית על ידי פתיחת שוק העבודה הישראלי לעבודת כפיים פלסטינית, אך תוך כדי כך שישראל מדכאת כל פיתוח כלכלי עצמאי ברצועה. בתקופת אוסלו קיבלה עזה אוטונומיה מוגבלת, והפכה למובלעת מרוששת עקב ניתוקה מהכלכלה הישראלית, מה שיצר כר פורה להתחזקות חמאס, אשר התנגד לאוסלו והציע מלחמה בשחיתות הכלכלית של הרשות הפלסטינית.

אם כן, המשותף לכל תוכניות ה"יום שאחרי" שהוצעו עד כה בישראל הוא אי־הפקת לקחים מההיסטוריה והתעלמות מהדרישה הפלסטינית לעצמאות ולריבונות. אנו סבורים שבלתי־אפשרי להגיע לפיוס או לשלום באמצעות מדיניות של ריבונות ישראלית בפועל על הפלסטינים, ניהול חייהם או "הכרעתם". בשל כך אנו מעדיפים להציע עקרונות ליציאה מהמבוי הסתום במקום תוכנית סדורה שהתנאים להתממשותה רחוקים מאוד מהאקלים הפוליטי הנוכחי בישראל. עקרונות אלה, כולם או חלקם, יכולים לשמש כמצפן לתוכניות לבניית כוח פוליטי במישורים שונים ועל ידי מגוון ארגונים. המשותף להם היא ההשקפה כי לא התרבות הערבית או דת האסלאם עומדות בשורש הסכסוך, אלא יחסים בלתי־שוויוניים, ארוכי שנים ואלימים בין

3. הקונספציה והדרך לשבעה באוקטובר

בשבעה באוקטובר קרסה התפיסה המדינית והרעיונית של "ניהול הסכסוך" שהתגבשה בישראל מאז התמוטטותו של תהליך אוסלו בשנת 2000 עם פרוץ האינתיפאדה השנייה: הסברה כי ניהול הסכסוך הוא מצב יציב, שיכול לאפשר למדינת ישראל להתקיים בביטחון ולשגשג כאשר היא מחזיקה מיליוני פלסטינים תחת כיבוש צבאי ולפיכך נמנעת מפיוס היסטורי עם סביבתה, ובכלל זה יחסי שכנות תקינים ונורמליים בכל תחומי החיים. האמונה בהצלחתה ארוכת הטווח של מדיניות ניהול הסכסוך ושליטת אפשרות הפיוס עם הפלסטינים היא הקונספציה שהנחתה את ההנהגה היהודית בישראל לאורך כעשרים וחמש שנה לפחות (ובהקשר האזורי עוד קודם לכן) עד השבעה באוקטובר. קונספציה זו באה לידי ביטוי במדיניות, לעיתים סמויה ולעיתים מוצהרת, שאלה עיקריה:

1. טקטיקת הפרד ומשול המתדלקת פיצול פוליטי פלסטיני מתוך מחשבה שהנהגה פלסטינית חלשה טובה למדינת ישראל. מדיניות ארוכת שנים זו של ממשלות ישראל החלה בהקמת אגודות הכפרים בגדה המערבית וטיפוח "המרכז האסלאמי" בעזה (הגרעין שיצמיח את חמאס לימים) כאלטרנטיבות מקומיות לאש"ף בשטחים הכבושים בשנות השבעים והשמונים. הפרדת רצועת עזה מהגדה בסדרה של סגרים, החל באינתיפאדה השנייה, והשלמת המהלך בתוכנית ההתנתקות (2005), נועדה לסכל את הקמתה של מדינה פלסטינית באמצעות בידול גאוגרפי. החל בשנת 2009 חיזקו ממשלות הימין מדיניות זו באופן חסר תקדים

תוך קשירתה בברית לא־רשמית עם חמאס. אחד מנדבכיה היה הרעיון של "שקט תמורת שקט", כלומר ביטחון לישראל תמורת יציבות שלטונית מוגבלת אך נטולת ריבונות לחמאס ברצועת עזה. כאשר סירבה הרשות הפלסטינית להמשיך לממן את חמאס בשנת 2018 פנתה ממשלת נתניהו לקטר בבקשה שתשלים את החסר ותבטיח את היציבות של שלטון חמאס בעזה. מדיניות העברת הכספים המשיכה גם בתקופת כהונתה הקצרה של ממשלת בנט, והייתה חלק מרכזי במדיניות הפרד ומשול.

2. חד־צדדיות הנובעת מהאמונה ש"אין עם מי לדבר", ולכן כל תזוזה ביחסים בין ישראל לבין המדינות הגובלות עימה, וכמובן עם הפלסטינים, צריכה להיעשות בצורה של פעולה ישראלית שהצד השני ייאלץ לקבל את תוצאותיה בשל כוחה העודף של ישראל. במאי 2000 נסוגה ישראל מרצועת הביטחון בדרום לבנון, לאחר שמוצו הסיכויים להשגת הסכם שלום עם סוריה שהיה מאפשר נסיגה מסודרת של ישראל מרצועת הביטחון ופירוק של חזבאללה מנשקו על ידי סוריה. עקרון החד־צדדיות קרס בספטמבר של אותה שנה עם פרוץ האינתיפאדה השנייה. ב־2005 נסוגה ישראל באופן חד־צדדי מרצועת עזה ומצפון השומרון, במה שכונה "ההתנתקות". חד־צדדיות אפיינה גם את המבצעים הצבאיים החוזרים ונשנים ברצועת עזה (2006, 2008, 2012, 2014, 2021), שכולם הסתיימו בהפסקת אש בלתי־מחייבת, ללא מטרייה בין־

לאומית ועל בסיס "שקט ייענה בשקט". כך גם המערכה הממושכת של ישראל נגד חזבאללה ונגד איראן בסוריה ובאופן לא־מוצהר באיראן: סדרה ארוכה ומתמשכת של התקפות צבאיות שנועדו להשיג הרתעה, מבלי שיהיה ניסיון כלשהו לעגן את ההצלחות הצבאיות הטקטיות בהישג מדיני אסטרטגי.

3. טיפוח שיח של השמדה וליבוי עימות אזורי עם

איראן: שנות שלטון הימין הארוכות לוו בליבוי של שיח אלרמיסטי על סכנת השמדה מיידית לישראל על ידי איראן ובעלות בריתה, אף שמהלכיה של איראן באזור נועדו בראש ובראשונה לסכל את הפלת המשטר שלה. הפניקה המתמשכת שליבו ממשלות הימין גברה דווקא בתקופה שבה פחת האיום הצבאי הערבי על ישראל בתהליך ארוך שהגיע לשיאו באביב הערבי. ההבדל בין הצהרותיה של איראן על "מיגור המשטר הציוני" לבין "השמדת ישראל" משמעותי, והאזהרה המתמידה מפני אויב חיצוני החותר להשמיד את ישראל הייתה קשורה בטבורה לאסטרטגיית ניהול הסכסוך עם הפלסטינים. המלחמה הלא־ישירה שהרמטכ"ל לשעבר גדי אייזנקוט כינה המב"ם (המערכה בין המלחמות) התבטאה בתקיפות חוזרות ונשנות בתוך איראן (לפי פרסומים זרים), באלפי תקיפות בלבנון ובסוריה למניעה או סיכול של ההתעצמות הצבאית של חזבאללה, ולבסוף בהכנות גלויות לתקיפה צבאית עצמאית של ישראל באיראן. המב"ם צמח על רקע תמורות באסטרטגיה הצבאית של

ישראל בעשורים האחרונים, והוא אפשר לצבא להצדיק את תפקידו בתקופה של הפחתה בהיקף האיומים הצבאיים תוך שהוא מסייע בקיבועה של גישת ניהול הסכסוך. במישור האידאולוגי, האזהרה הגוברת מפני "השמדה" איראנית תרמה להצדקת ניהול הסכסוך עם הפלסטינים בתוך החברה הישראלית ולצמצום החיכוך עם ארצות הברית, עם המערב ועם מדינות ערביות שתבעו מישראל ליישב את הסכסוך עם הפלסטינים (גם בשל העימות שלהן עם איראן).

4. הסכמים עם מדינות ערב תוך דילוג על הבעיה

הפלסטינית: האזהרות החוזרות ונשנות מפני סכנה קיומית מצד איראן ומדיניות המב"ם, לצד ניהול הסכסוך ומדיניות הפרד ומשול בגדה המערבית ובעזה, אפשרו את כינונה של ברית "עוקפת פלסטינים" בין ישראל לבין המדינות הערביות-סוניות, ובראשן ערב הסעודית, הנמצאות בעימות משלהן עם איראן. בזכות הניהול המוצלח לכאורה של הסכסוך, ובחסות הממשל האוהד של טראמפ, נכנסה ישראל לסדרה מואצת וחסרת תקדים של הסכמים מדיניים עם מדינות ערביות. זו שיקפה למעשה את הצלחתה של אסטרטגיית "קיר הברזל" של זאב ז'בוטינסקי, שלפיה על התנועה הציונית להגיע לפיוס עם סביבתה ללא כל ויתור מצידה. עבור הימין זו הייתה הוכחה לאפשרות לשבירת הנוסחה "שטחים תמורת שלום" שעמדה בבסיס המשא ומתן עם מצרים, אש"ף וירדן בעבר. ההצלחה המרכזית הייתה בהסכמי אברהם שנחתמו בסוף 2020 ונרמלו את היחסים בין ישראל לבין איחוד האמירויות, בחריין, מרוקו ובאופן חלקי גם סודאן. בהמשך התקיימו דיונים מאחורי הקלעים להסכם נורמליזציה בין ערב הסעודית לבין ישראל בתקופת ממשל ביידן, אף שזה הסתייג ממשלת נתניהו. הסכם עם ערב הסעודית, מעצמה סונית אזורית, היה אמור להיות תפנית היסטורית של ממש משום שהיה מוכיח באופן בלתי־משתמע לשתי פנים כי אפשר לנהל את הסכסוך עם הפלסטינים, להתגונן מפני השמדה איראנית וגם להגיע לשלום עם העולם הערבי בחסות הפקס אמריקנה.

5. הסתמכות על טכנולוגיה: מערכות הנשק הישראליות כמו כיפת ברזל ותוכנות סייבר ובינה מלאכותית ששימשו למעקב ולפיקוח על אוכלוסייה ולקביעת מטרות במלחמה, הפכו תחת ממשלות הימין לנדבך מרכזי ביצירת שגשוג כלכלי ולגיטימציה בין־לאומית במציאות בלתי־יציבה. הטכנולוגיה נועדה להוזיל את ניהול הסכסוך בכך שהיא חוסכת בכוח אדם ישראלי ולהפיק רווחים ממכירת מערכות שנוסו ב"מעבדה" הישראלית על פלסטינים או באזור. בתוך ישראל ההסתמכות על טכנולוגיה ועל התנהלות יעילה באה לידי ביטוי בשאיפה לעצב מחדש חבל ארץ שלם - "עוטף עזה" - כאזור לחימה מתמדת המוגן על ידי חיישנים, גדרות אלקטרוניות ומערכות ירי אוטומטיות ומפוצה בחוק באמצעות מרכזי חוסן אזרחי והקלות במס. אלא שברגע האמת קרסה ההשקעה בפריפריה הגאוגרפית, בעיקר בדרום, בצורה הקשה ביותר.

6. דימוי עצמי מופרז כאימפריה: הצלחותיו של הימין במדיניות ניהול הסכסוך, השגשוג הכלכלי, פיתוח התעשייה הצבאית-טכנולוגית והתפניות ההיסטוריות ביחסים עם העולם הערבי תרמו לצמיחתו של שיח המצייר את ישראל כמעצמה אזורית ואף עולמית השולטת לחלוטין בגורלה בהובלתו ובהנהגתו של בנימין נתניהו. שיח האימפריה מבית מדרשו של הימין משקף זלזול בתפיסת הביטחון המקובלת שהתבססה על הערכת

כוח מפוכחת של ישראל: יש בו התעלמות מההיקף הצנוע של שטחה ושל אוכלוסייתה וממיקומה הגאוגרפי והתכחשות לתלותה בכוחות בין־לאומיים ואזוריים (תלות שניכרה שוב ושוב גם במהלך המלחמה הנוכחית). הדימוי העצמי האימפריאלי מסייע כיום לטשטוש ההבנה שהמשבר האסטרטגי הישראלי נגרם גם בשל תנאים גאוגרפיים ודמוגרפיים קבועים, ביניהם היותה של איראן מעצמה אזורית בת תשעים מיליון תושבים, המסוגלת לחמש את בעלות בריתה בנשק מתקדם יחסית, או היותם של הפלסטינים כחצי מהאוכלוסייה בין הים לנהר, כך שכל ניסיון "להכריעם" יכלה את משאביה של החברה היהודית עצמה ואת חייהם של רבים מבניה ובנותיה.

4. רק הימין יכול: כיצד אפשרה הקונספציה את השבעה באוקטובר?

הלכה והתעצמה לאורך השנים מהכרה דה־פקטו בשלטון חמאס במובלעת עזה עד דאגה אקטיבית של ממשלות הליכוד בראשות נתניהו למימונו. הקונספציה של ממשלות הימין, הלוא היא ניהול הסכסוך תוך העמקה מוצהרת ומואצת של הכיבוש, קיבלה מעמד הגמוני בתרבות הפוליטית הישראלית משום שלא תבעה מחירים פוליטיים מהימין בדמות ויתורים לפלסטינים, ולצד זאת אפשרה למרכז ולשמאל הציוני להצטרף לממשלות הימין או ליוזמות פוליטיות שנועדו להבטיח את הסטטוס קוו.

הביקורת בדיעבד על נתניהו על אי־הפלת שלטון חמאס לפני השבעה באוקטובר אינה מציאותית ונובעת מרצון לרבע את מעגל השליטה על חמישה מיליון פלסטינים נטולי זכויות אזרח. ממשלות הימין, לעומת זאת, הציעו לישראל ולקהילה הבין־לאומית שיטה יעילה לניהול הכיבוש במחיר התעצמות צבאית של כוח פלסטיני סורר בעזה. הברית של הימין עם חמאס הייתה הצלחה טקטית כבירה עד השבעה באוקטובר: לאורך שנותיה נהנתה ישראל משיפור דרמטי במצבה הביטחוני, משגשוג כלכלי ומהתחזקות במעמדה הבין־לאומי והאזורי תוך דחיקת הסוגיה הפלסטינית אל מחוץ לשולחן הגלובלי. במילים אחרות, הימין הישראלי היה המחנה הפוליטי היחיד בישראל שהייתה לו לגיטימציה ציבורית להציע אסטרטגיה ביטחונית בת־קיימה עבור חברה שאינה רואה ערך בסיום הכיבוש וביחסי שכנות תקינים עם סביבתה.

בחלוף השנים שכחו רבים כי הצלחה זו הייתה מבוססת

הביקורת הרווחת כיום על הקונספציה גורסת כי מדינת ישראל הייתה צריכה לצאת למלחמת מנע לפני שנים ארוכות. ביקורת זו מבוססת על התעלמות מההידרדרות המתמשכת במעמדה הבין־לאומי של ישראל בשל מצב הכיבוש הקבוע, הדיכוי והשליטה הגוברים של ישראל בפלסטינים, המחוללים חוסר יציבות כרוני, ומהמשמעויות הברורות של מצב מלחמה עבור החברה הישראלית הענייה בכוח אדם וחשופה למשברים כלכליים. ממשלת הליכוד ירשה ב־2009 חברה ישראלית ששיוועה ליציבות אחרי האינתיפאדה השנייה, ההתנתקות, מלחמת לבנון השנייה, מבצע עופרת יצוקה בעזה ומשבר כלכלי עולמי. לא בכדי אף ממשלה ישראלית מאז לא שקלה ברצינות כיבוש מחדש של עזה. יתר על כן, "חיסול הטרור" בעזה או בגדה המערבית היה מאלץ את מדינת ישראל להיפרד מגישת ניהול הסכסוך שבה היא בחרה באופן פעיל ולהתקדם לשלום של אמת עם הפלסטינים. זו הסיבה שבגינה החשיבו בצלאל סמוטריץ' וראש הממשלה נתניהו את שלטון חמאס בעזה כנכס ולא כנטל.

הצורך החיוני של החברה הישראלית ביציבות התנגש עם תפיסת העולם של גוש הימין עצמו, המתנגדת באופן עקרוני לפשרה עם הפלסטינים. כדי להגיע ליציבות המיוחלת נזקקו ממשלות הימין לבריתות לא־פורמליות עם גורמים פלסטיניים. אלא שרק ראש ממשלה מהימין היה יכול לזכות בלגיטימציה פנימית לברית כזו עם הגורמים הסרבניים ביותר בפוליטיקה הפלסטינית אשר שיוועו בעצמם ליציבות שלטונית. ברית האינטרסים המופרכת בין הימין הישראלי לחמאס

על הסכמות מתחת לשולחן, כיבוש זוחל ופרצי אלימות, כלומר על ניהול הסכסוך ולא על הסכמים מדיניים או שלום. ניהול של שלטון כיבוש אינו יכול להיות מצב סטטי, והיציבות המדומייתת שלו קיימת בעיקר בעיני הצד הישראלי ועבורו. הוא חשוף לכרסום מתמיד, לערעור ולבסוף לקריסה בשל פעולות כמו התעמרות שיטתית בפלסטינים, התפשטות מתמדת של התנחלויות בגדה המערבית, ערעור הסטטוס קוו באל-אקצא/הר הבית בהובלת גורמי ימין קיצוני ותנועות המקדש, הכליאה המתמשכת של אלפי אסירים פלסטינים והתנקשויות בפעילים ובמנהיגים פלסטינים מכל הדרגים, ובתוכן "נזק אגבי" הולך ומאמיר בחיי אזרחים. הפלסטינים מצידם מאיימים על הסטטוס קוו באמצעות פיגועים בידי יחידים או מטעם ארגונים חמושים, ואלה גוררים תגובה ישראלית נחרצת יותר וחוזר חלילה.

הקדשת מירב הכוח לאיום החיצוני האיראני/שיעי הייתה בראש ובראשונה אסטרטגיה מדינית ולא-צבאית.

חלק מההצלחה של ניהול הסכסוך עם הפלסטינים נבע גם מליבוי המלחמה עם איראן. ככל שימי שלטון הימין הלכו והתארכו ומדיניות ההפרד ומשול הלכה והתבססה, העלו ממשלות הימין את איראן ואת בעלות בריתה למדרגה גבוהה יותר בסולם האיומים, בעוד הם ממעיטים מאוד במשמעות האיום מהצד הפלסטיני. תפיסה זו אומצה בדרך כלל על ידי הצבא, שהפלסטינים מראש לא היו עבורו איום משמעותי, ובעקבות השקט בעזה והתיאום הביטחוני בגדה פחת עוד יותר החשש מהם. הכשל הטקטי בהגנה על גבול הדרום לא נבע אם כן רק מהסטת כוחות נקודתית לגדה המערבית בשבעה באוקטובר, אלא בשל התרכזותו של הממסד הצבאי-ביטחוני במלחמת צללים נגד איראן ובעלות בריתה ובהכנות מקיפות למלחמה אזורית כוללת. אולם הקדשת מירב הכוח לאיום החיצוני האיראני/שיעי (שהתברר בדיעבד כי לא היה מעוניין במלחמה כוללת ברמה שממנה חששו בישראל) הייתה בראש ובראשונה **אסטרטגיה מדינית** ולא-צבאית.

ההתעצמות הצבאית המתמשכת של איראן (לרבות המאמץ להגיע לסף יכולת גרעינית), שלוותה בתמיכה כספית וצבאית בשחקנים אזוריים, נועדה בראש ובראשונה לסיכול תוכניות להפלת משטר המהפכה. השתלשלות האירועים לאחר מתקפת השבעה באוקטובר מול איראן ובעלות בריתה (חזבאללה בלבנון, החות'ים בתימן והמיליציות השיעיות בעיראק) תומכת בטענה זו, משום שהסתבר שאיראן ובעלות בריתה לא היו בסוד המתקפה, לא הצטרפו אליה לאחר שפרצה וסירבו להטיל את מלוא כובד משקלן על ישראל במשך כל חודשי המלחמה, אף שזו הייתה יכולה להיות הזדמנות בלתי-חוזרת למהלך כולל של "הציר השיעי" לפגיעה אנושה בישראל. במילים אחרות, בראש מעייניה של איראן עמדו הישרדות והרתעה חזקה מפני תקיפה ישראלית או אמריקאית. הכישלון האסטרטגי של ממשלות הימין היה אפוא כפול: ניפוח האיום האיראני מחד גיסא וזלזול במשמעות הקיומית של הכיבוש עבור הפלסטינים ובאינטרס שלהם להיאבק בו מאידך גיסא. ברגע האמת נמנעו איראן ובעלות בריתה ממתקפה כוללת על ישראל, ואילו הסבירות האפסית לכאורה שהפלסטינים יפתחו במתקפה כזו הפכה מוחשית מאוד. ברמה הצבאית, ישראל הסיחה את דעתה שלה. ברמה הפוליטית-מדינית, מסגור האיום האיראני כקיומי סייע להדחתו של הכיבוש או של "בעיה פלסטינית" בכלל בקרב החברה הישראלית-יהודית.

מנקודת המבט של הנהגת חמאס בכלל וברצועת עזה בפרט, עם עליית ממשלת הימין הקיצוני לשלטון ב-2022 בשלו התנאים למתקפת פתע גדולה. ממשלה זו הפכה

עניינים כמו שינוי הסטטוס קוו בהר הבית, האצת ההתנחלות בגדה המערבית והתעמרות באסירים הפלסטינים למדיניות רשמית. מינויו של שר האוצר סמוטריץ', שהציג את "תוכנית ההכרעה" ב־2017, לשר במשרד הביטחון הממונה על הגדה המערבית, סימן עבור הפלסטינים כי אפשר שגירושם מהארץ הוא תוכנית לביצוע. ממשלת הימין הקיצוני איימה אף על ההישג היחיד שנותר לחמאס להציג לציבור הפלסטיני: שימור שלטונו המוגבל והחלקי ממילא במובלעת עזה. לצד זאת הבחינו בחמאס שממשלת הימין מזלזלת בשיקול הדעת של הממסד הצבאי-ביטחוני ומפלגת את החברה הישראלית באופן שמאפשר להכותה קשות.

שנגרמה לחברה הישראלית בעטיה משמשים להצדיק עד היום את הטענה כי ישראל עומדת בפני איום השמדה חיצוני. זאת אף על פי שבפועל לא איראן ולא חזבאללה הצטרפו למתקפה כוללת, והממסד הצבאי-ביטחוני ולצידו מתנגדי משטר נתניהו מדגישים שוב ושוב את המכות הקשות לחמאס, חזבאללה ואיראן המאפשרות את סיום המלחמה (עוד לפני נפילתו של משטר אסד). כך יכול משטר נתניהו לממש הלכה למעשה את תוכנית ההכרעה ששותפיו הקיצוניים ביותר מובילים בעוד האלטרנטיבה שמתנגדיו מציעים היא שיבה לאסטרטגיית ניהול הסכסוך שאותה הובילו ממשלות הימין עד השבעה באוקטובר. במילים אחרות, האופוזיציה אינה מציעה לציבור חלופה פוליטית בת־קיימה ואף ממשיכה ללבות את הסכסוך האזורי בדומה לממשלות הימין.

הדוגמה המובהקת לחולשת האופוזיציה הישראלית-יהודית היא ההצבעה של כולה, כמעט ללא יוצא מן הכלל, על התנגדות עקרונית להקמת מדינה פלסטינית ועל חסימת השירותים של אונר"א. לצד זאת, רווחת ביקורת באופוזיציה על כך שמשטר נתניהו איננו מסיים את המלחמה בעזה כדי להתפנות לאיום האמיתי באיראן. חוסר הנכונות או התעוזה של האופוזיציה הממוסדת להציע פתרון פוליטי לבעיה הפלסטינית, לצד הנכונות ללבות את רוחות המלחמה עם איראן, כולאים את מדינת ישראל במלכוד שפוגע בחיי אזרחיה ובשורשיה של תפיסת הביטחון, שתמיד הסתמכה על היותה של ישראל מדינה קטנה המסוגלת למלחמות קצרות. הדרך שאנו מציעים כדי לצאת מהמלכוד עוברת בערעור על תפיסות מושרשות בישראל בכל הנוגע למזרח התיכון. בכך יעסוק החלק הבא.

למרות הכיבוש המעמיק העניקו ארצות הברית ומדינות האזור למדינת ישראל ב־2020 פרס בדמות נורמליזציה עם מדינות ערביות בהסכמה שקטה של ערב הסעודית. מנקודת מבט פלסטינית, ובייחוד זו של הנהגת חמאס, האפשרות הממשית להצטרפותה של ערב הסעודית עצמה לעגלת הסכמי אברהם ב־2023 תחת ממשלת ימין קיצונית אף יותר, הייתה עלולה להיות המסמר האחרון בארון הקבורה של השאיפות הלאומיות הפלסטיניות. בשיח הישראלי נוטים לעיתים להדגיש את הוויכוח בתוך החברה הישראלית על המהפכה המשפטית, ובמיוחד את המחלוקת על השירות בצה"ל כגורם למתקפת השבעה באוקטובר. כאמור לעיל, זהו הסבר חלקי שמתרכז בתנאים הטקטיים ששררו בתוך ישראל. מנקודת מבטה של הנהגת חמאס, הצלחתו הכבירה של הימין להשתלב במזרח התיכון הערבי על חשבון הפלסטינים ומבלי לשלם על כך מחירים פוליטיים היא שהפכה את הסיכון או ההימור במתקפת פתע למשתלם, כאשר המהפכה המשטרית ושיקולים מבצעים העניקו את ההזדמנות ואת הדחיפה לעיתוי המדויק של המתקפה.

בחלוף חמישה עשר חודשים של מלחמה מתמשכת מתברר כי הקונספציה גמישה ושורדת בהבדל אחד: בעוד משטר נתניהו זנח אותה, האופוזיציה מהדהדת אותה תוך שהיא מאמצת את הטענה כי חמאס הפר בברוטליות הסכמה מדינית בינו לבין ישראל (שכאמור לא הייתה אלא ברית אינטרסים רעועה בין חמאס לבין ממשלות הימין). מן הצד האחר, היקף המתקפה של חמאס, פשעי המלחמה המזוויעים שנלוו לה והטראומה הקשה

5. מעבר להשמדה: המשטרים הערביים, העולם המוסלמי, הפלסטינים וישראל

איתם: נסיגה משטחים שנכבשו בעת המלחמה והחזרה של חלק מהפליטים הפלסטינים לכל הפחות. רעיונות אלה סתרו את תפיסת הביטחון של ישראל ולא נשקלו ברצינות בקרב ההנהגה הישראלית מבין גוריון, דרך לוי אשכול, גולדה מאיר ויצחק רבין בכהונתו הראשונה. לצד זאת, עד 1967 ועל רקע תקופת הדה־קולוניזציה, רווחה בקרב המשטרים הערביים ההנחה שישראל היא פרויקט שלא יאריך ימים, והאידאולוגיה הפאן־ערבית בהנהגת מצרים הכתיבה מדיניות חוץ קולקטיבית ובמרכזה עוינות ושליה בלתי־מתפשרת של עצם קיומה של מדינת ישראל. התבוסה הערבית ב־1967, יחד עם תהליכי בניין המדינה הערבית כישות ריבונית נפרדת מ"האומה הערבית", הובילו לשקיעת אידאולוגיה זו והעניקו בהדרגה לגיטימציה להחלטות מדיניות עצמאיות של המדינות הערביות גם כאשר האינטרסים שלהן לא התיישבו עם האתוסים הקולקטיביים. עם כל זאת, ההזדהות עם הפלסטינים ברמה העממית, הערבית והמוסלמית נותרה חזקה כשהייתה, והיא מייצגת למעשה את רעיונות הלאומיות הפאן־ערבית והסולידריות הדתית.

ההפתעה המצרית הכואבת לישראל ב־1973 יחד עם ההחלטה האסטרטגית של סאדאת להחליף את החסות הסובייטית בחסות של ארצות הברית (ולצידה ההיפתחות הכלכלית ההדרגתית למערב שנודעה בשם אֶנְפֶּתָאח), הובילו לבסוף להסכמי קמפ דייוויד ב־1978 ולנסיגה הישראלית מסיני. מצרים, נושאת דגל האידאולוגיה הפאן־ערבית בעבר, הניעה את תהליך היציאה לעצמאות מהקולקטיב הערבי, שהגיע

אחת מהטענות המרכזיות של מסמך זה היא שייצוג המרחב הערבי והמוסלמי בשיח הישראלי, ובמיוחד בתקשורת ועל ידי פרשנים לענייני צבא ויוצאי הממסד הצבאי-ביטחוני, הוא שטחי, דיכוטומי ומרוכז בנקודת המבט הישראלית בלבד. במרכזו של שיח זה עומד דימוי של המרחב הערבי כמרחב פונדמנטליסטי, כלומר קנאי, מיליטנטי ורדיקלי, ששאיפתו העיקרית היא השמדת ישראל בשל סיבות קמאיות, דתיות ולאומניות. יחסי הכוחות המתקיימים במציאות בין ישראל לבין סביבתה וההיסטוריה שלהם אינם מיוצגים בשיח הזה כראוי, וכך גם האינטרסים של המדינות ושל התנועות הפוליטיות השונות. בעוד שיח זה טוען לניטרליות או למקצועיות, תמונת העולם הדיכוטומית שהוא מציע עולה בקנה אחד עם תפיסות העולם ועם האינטרסים של הימין הישראלי, ובמיוחד של הימין הקיצוני. בחלק זה של המסמך אנו מבקשים להציע אלטרנטיבה לדימוי רווח זה דרך שלושה היבטים מרכזיים: השינוי ההיסטורי ביחס הערבי והמוסלמי לישראל; יחסי הגומלין בין ישראל לסביבתה והאינטרסים של המשטרים ושל התנועות השונות בסביבה זו.

המשטרים הערביים: ממלחמה להשלמה

הקמתה של מדינת ישראל לוותה בשני משברים קשים מנקודת מבט כלל־ערבית: התבוסה במלחמת 1948 ויצירת בעיית הפליטים הפלסטינית. גם לאחר 1948 נשקלו במדינות ערב הצעות לשלום עם ישראל, אך אלה כללו לרוב שני עקרונות שמדינת ישראל לא הסכימה

בין ישראל לבין המשטרים הערביים שורדים לפי שעה גם את המלחמה בעזה אף שהיא עולה בנכבה נוספת לפלסטינים.

מהשלמה להמתנה: הפלסטינים בהנהגת אש"ף

בניגוד ליחסים בין ישראל לבין משטרים ערביים, יחסי ישראל עם הפלסטינים אינם נסובים על גבולות: זהו עימות אינטימי, מקומי, על אותה כבדת ארץ. לכן הוא בעל משמעות קיומית במישורים הפיזי, הקולקטיבי והתרבותי. מתוקף כך, התביעות ההדדיות של הצדדים עמוקות וסבוכות יותר למימוש עבור החברות וההנהגות גם יחד. הפלסטינים מצויים בסכסוך עם הציונות מאז הגעתם של ראשוני המתיישבים היהודים לארץ בסוף המאה ה-19, ובמאבק פוליטי מאורגן נגד התנועה הציונית מאז מתן הצהרת בלפור ב-1917 והכיבוש הבריטי של הארץ. ככל שהתגברה ההגירה וההתיישבות היהודית במהלך תקופת המנדט, הפך מאבק פוליטי זה למאבק מזוין שהלך והחריף. ב-1948 גירשה מדינת ישראל הצעירה או מנעה את שובה של מרבית האוכלוסייה הפלסטינית מהשטחים שעליהם השתלטה, מדיניות

לשיאו בחתימתה על הסכם שלום נפרד עם מדינת ישראל. אף שהוקעה ונבעטה מהליגה הערבית בעטיו של ההסכם, לאחר כעשור היא הורשתה לחזור. ירדן חתמה על הסכם שלום עם ישראל ב-1994, והמשטרים הערביים שלא חתמו על הסכם רשמי יצאו בפועל ממעגל המלחמה: בשנות התשעים נכנסה סוריה למשא ומתן ארוך עם ישראל על בסיס נסיגה מרמת הגולן, ובשנת 2002, בעיצומה של האינתיפאדה השנייה, הציגה ערב הסעודית את התוכנית שתהפוך ל"יוזמת השלום הערבית" הקוראת להקמת מדינה פלסטינית בגבולות 1967 ולפתרון מוסכם לבעיית הפליטים. מאז הצעה זו מונחת לפתחן של מדינת ישראל ושל הקהילה הבין-לאומית כהצעה הכלל-ערבית והכלל-מוסלמית המוסכמת לפתרון הסכסוך.

עבור שכנותיה הערביות של ישראל, היה השלום עם המדינה היהודית קשור בעיקר לאינטרסים פנימיים, קרי יציבות המשטרים ומעמדם בזירה הבין-לאומית. במהלך המלחמה הקרה, וביתר שאת לאחר קריסת ברית המועצות, תרו מדינות ערב אחר שלום כדי להתייצב מבחינה פוליטית וכלכלית ולזכות בתמיכת הגוש המערבי. בעולם החד-קוטבי שלאחר 1989 גדלה נחיצותם של ההסכמים עבור מדינות ערב. נכונותם של משטרים ערביים הגובלים עם ישראל לחתום על הסכמים מדיניים עימה על בסיס עקרון שטחים תמורת שלום נבעה מהעובדה שהסכסוך ביניהן לא היה קיומי אלא על גבולות. עם זאת, ההסכמים אלה נותרו ברמת הממשלות והאליטות, ומה שעמד בדרכם להפוך לפיוס מלא במישורים התרבותי, החברתי והכלכלי, היה המשך החזקתם של הפלסטינים תחת כיבוש. עבור העמים הערביים, הסולידריות עם הפלסטינים קעקעה את הלגיטימיות של היחסים עם ישראל ואף את זו של המשטרים שחתמו על הסכמים עימה. למרות זאת, ההסכמים שרדו את כל התהפוכות ביחסי ישראל עם המשטרים הללו ואת העמקת הכיבוש והדיכוי של הפלסטינים: ההסכם בין ישראל לבין מצרים שרד את מלחמת לבנון הראשונה (כולל מצור של תשעה שבועות על ביירות) ואת האינתיפאדה הראשונה; יחד עם ההסכם בין ישראל לבין ירדן, הוא שרד גם את האינתיפאדה השנייה ואת מלחמת לבנון השנייה; ויחד עם האמירויות, בחריין ומרוקו, ההסכמים המדיניים

שיצרה את בעיית הפליטים הפלסטינים. חלק קטן בלבד מהעם הפלסטיני נותר לחיות במדינת ישראל.

ב-1967 נכנסו כמיליון וחצי פלסטינים תחת כיבוש ישראלי בגדה המערבית ובעזה. מאותו רגע היו הם, אדמותיהם ורכושם במוקד של פרויקט פעיל ומתרחב של התנחלות ושליטה צבאית שמצר את צעדיהם, משפילים ומנשלים מזכויותיהם וממשאביהם, גם אם חלו בו עצירות מזדמנות או נסיגות חלקיות מאוד (כמו בתקופת ההתנתקות). במיוחד בשל התפשטות ההתנחלויות היהודיות, מצב של היעדר הסכם, ובהמשך הסכם ביניים מקרטע כמו אוסלו, שונה מהסכמי הקבע עם המשטרים הערביים, שכן ההתנחלויות מעוררות התנגדות פלסטינית שנענית באלימות ישראלית וחוזר חלילה. מאז 1967 החזיקה ישראל ברשותה בכל רגע נתון אלפי אסירים פלסטינים (ושמונה מאות אלף בסך הכול), שיצרו תמריץ מתמשך לחטיפות של ישראלים במטרה לשחרר את אותם אסירים מהכלא. ישראל גם התנקשה בעקביות בראשי תנועות וארגונים פלסטיניים – תחילה אש"ף ופתח ולאחר מכן חמאס ואחרים – פעולות שהביאו לתועלת מצטברת מפוקפקת. מדיניות הכליאה ההמונית וההתנשקות סיימו עבור הפלסטינים שמאבקה של ישראל בהם הוא קיומי.

אף על פי שהסכסוך בין ישראל לפלסטינים הוא קיומי וסבוכ יותר להתרה מזה שבין ישראל למדינות הערביות, החל בשנות השמונים ועד היום בחרה הנהגת אש"ף באופן מובהק בדרך ההסכם עם ישראל

תהליך ההשלמה הפלסטינית עם מדינת ישראל היה כואב וגרר הרבה יותר מחלוקות פנימיות בהשוואה לתהליכים המדיניים עם המשטרים הערביים. עם זאת, הוא התקיים בזיקה לתהליך הכלל-ערבי שתואר לעיל. עד מלחמת 1973 כללה התוכנית הפוליטית הרשמית של אש"ף את שחרורה של כל פלסטין (תוך הסכמה לחיים משותפים עם יהודים). התפנית המדינית

חלה בנובמבר של אותה שנה, כאשר נדרש אש"ף להתאים את עצמו להחלטת הפסגה הערבית באלג'יר לאמץ דרך פעולה דיפלומטית בסכסוך עם ישראל, מה שהכשיר את הקרקע להשתתפותן של מצרים וירדן בוועידת ז'נבה חודש לאחר מכן. ביוני 1974 הכריז אש"ף על "תוכנית עשר הנקודות" בדבר הקמת מדינה פלסטינית על כל שטח משוחרר מהמולדת. תוכנית זו, המוכרת יותר בכינוי "תוכנית השלבים", סימלה למעשה הסכמה פלסטינית ראשונית ומוגבלת לעקרון החלוקה. בתמורה להתנשקותו של אש"ף, ועידת הפסגה הערבית ברבאט בנובמבר של אותה שנה אשררה את התוכנית והכריזה על אש"ף כנציג הלגיטימי הבלעדי של הפלסטינים (במקום ירדן), מה שחיצק את המעמד המדיני והלגיטימיות הבין-לאומית של הארגון. בהמשך קיבל על עצמו אש"ף את תוכנית השלום הערבית הראשונה מספטמבר 1982, שבה דובר בפירוש על מדינה פלסטינית בגבולות 1967, ובאסיפת המועצה הלאומית הפלסטינית באלג'יר בשנת 1988 הסכים אש"ף לעקרון שתי המדינות והכיר במדינת ישראל. בין השנים 1993–1995 חתמו אש"ף וישראל על הסכמי הביניים של אוסלו, שהובילו להקמת הרשות הפלסטינית בחלקים מהגדה המערבית ובעזה.

אף על פי שהסכסוך בין ישראל לפלסטינים הוא קיומי וסבוכ יותר להתרה מזה שבין ישראל למדינות הערביות, החל בשנות השמונים ועד היום בחרה הנהגת אש"ף באופן מובהק בדרך ההסכם עם ישראל. כמו במקרה של מדינות ערב, התבססה פשרה זו על אינטרסים פלסטיניים הנובעים מיחסי הכוח הנוטים לטובת ישראל, מהמחירים הכבדים של חיי פליטות וכלא ומהרצון להתקבל בזירה הבין-לאומית, להגיע ליציבות משטרית, לפתח תרבות לאומית עצמאית וכן הלאה. תוכנית עשר הנקודות הקנתה לאש"ף מקום של משקיף באו"ם, ואילו הסכמי אוסלו אפשרו את שיבתה של ההנהגה הפלסטינית הגולה למולדת ושרטטו את גבולותיה העתידיים של מדינה פלסטינית. גישה פרגמטית זו שרווחה בהנהגת אש"ף הוטלה בספק בשיח הישראלי וזוכה עד היום ליחס חשדני או מזלזל המתבטא בטענה כי ההסכמה הפלסטינית לחלוקה היא תחבולת "תוכנית השלבים". אף שמיעוט בציבור הפלסטיני אכן התנגד לתהליך אוסלו ותנועת חמאס

מעט מאוד במשותף עם ארגוני הג'יהאד העולמי, מלבד היומרה של כולם לפעול בשם האסלאם. יתר על כן, אל-קאעדה או המדינה האסלאמית (דאע"ש) הם ארגוני טרור גלובליים הרואים בתנועות האחים המוסלמים אויב (כך פעלו גם מול חמאס בעזה). הם פעילים במתכונת של רשתות או תאים קטנים, אינם מחויבים לאזרחים, ועד הקמת "המדינה האסלאמית" קצרת הימים היו חסרי ריבונות טריטוריאלית. מטרותיהם האידאולוגיות הן בלתי-מוגבלות, אוטופיות או ניהיליסטיות. בדרך כלל הם אינם פועלים נגד מטרות ישראליות או יהודיות, וחסולם באמצעים צבאיים מצליח לעיתים מזומנות מתוקף האסטרטגיה שלהם עצמם, שכוללת יצירת כאוס והיעלמות.

המאפיין העיקרי של האסלאם הלאומי, לעומת זאת, הוא היותו שמרני, מעוגן בריבונות טריטוריאלית, עממי ומשתנה תדיר. האסלאם שאיתו ישראל מתמודדת במזרח התיכון הוא צורה של לאומיות דתית שמזכירה את הנצרות הפוליטית, היהדות הפוליטית, ההינדואיזם הפוליטי וכן הלאה. תנועות האסלאם הלאומי, כמו תנועות לאומיות-דתיות מקומיות רבות ברחבי העולם, פועלות מתוך מחויבות לציבור אזרחי רחב ומפעילות רשתות של תמיכה חברתית, מוסדות תרבות, מפעלים כלכליים וכן הלאה. לעיתים הן מבקשות להשתלט על המשטר בארצותיהן, אולם לרוב פועלות לשם כך באמצעות הכשרת הלבבות וללא שימוש באלימות. החזון שלהן לפיכך אינו פונדמנטליסטי, כלומר אוטופי ובלתי-נתון למשא ומתן, אלא שמרני. אף שהן מדכאות את מתנגדיהן כאשר הן בשלטון, כפי שנוהגים המשטרים

פעלה לסכלו באלימות, החשד כלפי כוונותיהם של אש"ף ושל הרשות הפלסטינית מתעלם ממהות היחסים בין ישראלים לפלסטינים: אין מדובר בסטטוס קוו אלא במצב של התנחלות וכיבוש מעמיקים, לרבות מאסרים המוניים ודיכוי אזרחי, פוליטי וצבאי מתמשך. מצב כרוני זה לא רק סיכל הסכם פוליטי עם הנהגה פלסטינית פופולרית ולגיטימית שבחרה בתהליך מדיני והסלים את האלימות הפלסטינית, אלא חיזק את מתנגדי ההסכם ואת הפופולריות שלהם, וברבות השנים אף החליש את כוחם של הפרגמטים מקרב המתנגדים וחיזק את כוחם של המיליטנטים ששללו כל פשרה.

איראן, חזבאללה ועליית האסלאם הלאומי: שמרנות, דיכוי ופתיח לרפורמה

התחזקותו של האסלאם הלאומי במזרח התיכון (אנו מעדיפים זאת על פני המושג הבעייתי "אסלאם פוליטי") מאז שנות השבעים הציבה אתגר מחודש לפיוס בין ישראל לבין שכנותיה. משטר המהפכה האסלאמית באיראן שעלה ב-1979, תנועות האחים המוסלמים במדינות הסוניות שהתחזקו בעקבות זאת והתנועות חזבאללה (נוסדה ב-1982) וחמאס (1987) המסונפת לאחים המוסלמים, משתמשים כולם ברטוריקה דתית ואנטי-מערבית בוטה בהשוואה למשטרים הערביים. באיראן ובעזה נאכף אורח חיים אדוק ושמרני על החברה המוסלמית, והעניין של שחקני האסלאם הלאומי בהשתלבות בקהילה הגלובלית ובמוסדות בין-לאומיים מוגבל. עם זאת, זיהויו של האסלאם הלאומי עם פונדמנטליזם דתי קשיח וחסר עכבות הוא שגוי מבחינה אנליטית, ומסייע לטשטוש חלקה של ישראל באחריות למצבה האסטרטגי הנוכחי.

אחד מרגעי המפתח שבהם ביקשה מדינת ישראל לכרוך את האסלאם הלאומי באגודה אחת עם הג'יהאד העולמי ועם מושג הפונדמנטליזם בכלל, היה בפינועי התאומים של אל-קאעדה (2001). מדינת ישראל ניצלה את האירוע הזה כדי לצייר את העימות שלה עם חמאס, איראן וחזבאללה כזה של לזה של ארצות הברית נגד אל-קאעדה ובנותיו. אולם מבחינה אידאולוגית, תרבותית וחברתית, לאסלאם הלאומי המקיף את ישראל במזרח התיכון יש

ה"חילוניים", ומקדמות שמרנות דתית תוך אכיפה כוחנית ולעיתים אלימה, הן בעלות שאיפה רפורמיסטית, כלומר רואות במתח שבין אידאולוגיה לפרקטיקה מקור להפריה ולצמיחה ולא לתסכול, כישלון ולבסוף אפוקליפסה.

תנועות האסלאם הלאומי הן תנועות סמכותניות כלפי פנים, שמרניות מבחינה תרבותית, ולרוב מפעילות משטר של דיכוי בתוך חברותיהן פנימה

כמו המשטרים הערביים החילוניים או הדתיים בעבר, גם תנועות האסלאם הלאומי מצויות בעימות לא-סימטרי מול המערב ובמיוחד מול ארצות הברית. במקביל לכך הן מצויות במאבק פוליטי וחברתי מול הכוחות הפרוגרסיביים או החילוניים בחברות שבהן הן פועלות. כאשר עלה במצרים שלטון שייצג את האחים המוסלמים ב-2012 הוא השתמש לרעה בכוחו (בניגוד לאחים המוסלמים בתוניסיה), נתקל בכתף קרה ולבסוף הופל על ידי הממסד הצבאי המצרי. חזבאללה מצידו אינו רק מיליציה תת-מדינתית אלא גם תנועה שמייצגת את העדה הלבנונית השיעית, שהייתה תמיד הענייה והשולית ביותר בלבנון. פלישתה של ישראל ללבנון ב-1982 שימשה כזרז וכהצדקה לאומית עבור חזבאללה להגדיל את כוחה בתוך מולדתה. אף שההתעצמות הצבאית של הארגון נועדה בעיקר לחיזוקו כשחקן פוליטי וצבאי המסוגל להרתיע את ישראל מפני תקיפה באיראן, היא מתורצת על ידו בצורך להגן על לבנון מפני פלישה ישראלית. גם חמאס מייצג כוחות שמרניים בעזה ובגדה המערבית. סירובו להצטרף לאש"ף מכיוון שהארגון מקבל את התהליך המדיני, והפעילות הצבאית של חמאס לסיכול הסכמי אוסלו, הולידו דיכוי פוליטי קשה של חמאס על ידי הרשות הפלסטינית. הדיכוי הזה תרם לפופולריות של הארגון על רקע התהליך המדיני המקרטע והשחיתות שפשתה ברשות הפלסטינית, אשר הוקעה ככלי שרת מסואב המנוהל על ידי ישראל.

המהפכה האסלאמית באיראן הייתה מהפכה נגד משטר דיקטטורי חילוני שתפס את השלטון וקיים אותו בתמיכת ארצות הברית ובהמשך גם ישראל, תוך שהוא מדכא קשות את כל מתנגדיו, לרבות הכוחות הדתיים במדינה, לאורך עשורים ארוכים. משטר המהפכה באיראן מתמודד עם סנקציות חריפות שארצות הברית ובעלות בריתה נוקטות מאז המהפכה האסלאמית ב-1979. למרות עוצמתה האזורית הניכרת של איראן, ובניגוד לדימוי האימפריאלי שמקנים לה בשיח הישראלי, במאזן הכוח העולמי מדובר במדינה המונהגת על ידי משטר חלש מבחינה כלכלית וצבאית שמטרתו העיקרית היא הישרדות. הברית בין איראן לבין בעלות בריתה (במידות משתנות של תלות ושל קרבה) כמו חזבאללה, חמאס, החות'ים והמיליציות בעיראק, היא בראש ובראשונה תעודת ביטוח ליציבות המשטר האיראני מפני חתרנות חיצונית ותסיסה פנימית, המוזנות גם מסנקציות מערביות ומפעולות המב"ם של ישראל שכללו הפצצות, התנקשויות והתקפות סייבר. ראש המוסד לשעבר, מאיר דגן, אף סבר שהתעקשותם הגלויה של שר הביטחון ברק וראש הממשלה נתניהו להוביל תקיפה צבאית על איראן גם ללא מעורבות אמריקאית היא זו שהאיצה את מדיניות ההתקפות של איראן במזרח התיכון והידקה את תמיכתה הצבאית של איראן בחזבאללה ובחמאס. לכל אחת מבעלות בריתה של איראן יש אינטרס במערכת היחסים עימה, והן משרתות אותו תוך איזון מתמיד בין אינטרסים פנימיים שלהן, על בסיס עמדה שאפשר להגדירה כתמיכה או כסולידריות מוגבלת. חזבאללה אומנם הכין תוכנית לפלישה לגליל, אולם אילו היה הארגון מפעיל אותה במפתיע ולא בתגובה להתקפה ישראלית באיראן, הוא היה נותן לישראל לגיטימציה להחריב את לבנון, ו"מבזבז" את מעמדו כ"תעודת ביטוח" איראנית מפני התקפה ישראלית או אמריקאית באיראן.

תנועות האסלאם הלאומי הן תנועות סמכותניות כלפי פנים, שמרניות מבחינה תרבותית, ולרוב מפעילות משטר של דיכוי בתוך חברותיהן פנימה. האינטרסים החיצוניים שלהן שונים מאלה הפנימיים, וניסיונות להתמודד איתן באמצעים צבאיים מובילים לרוב להגברת הדיכוי הפנימי. עם זאת, נכונותן לרפורמות פנימיות איטיות רומזת על כך שדה-אסקלציה איתן אפשרית,

ומכיוון שהאינטרס העיקרי שלהן הוא הישרדותי הן תהיינה מוכנות לקבל פשרה ישראלית-פלסטינית ואף לפעול בניגוד לאידאולוגיה הדתית שלהן (יזכר מכתב הברכה של נשיא מצרים מורסי, מנהיג האחים המוסלמים, לנשיא מדינת ישראל). איראן למשל חתומה עד היום באופן רשמי על תמיכה ביוזמת השלום הערבית של 2002 דרך חברותה בארגון לשיתוף פעולה אסלאמי, שגם הוא תומך ביוזמה באופן רשמי. סביר אם כן שפיוס ישראלי-פלסטיני המוסכם על כלל הכוחות הפלסטיניים יתרום לשינויים בתוך תנועות האסלאם הלאומי ולחיזוק כוחות אלטרנטיביים להן בלבנון, באיראן ובאזור בכלל, יותר מאשר תתרום לכך מלחמה ישירה או עקיפה.

חמאס בעקבות אש"ף

"תנועת ההתנגדות האסלאמית" (חמאס) היא תנועה פלסטינית עממית שצמחה מתוך תנאי החיים של הפלסטינים בגדה המערבית ובפרט ברצועת עזה. ראשיתה בפעילות "האחים המוסלמים" שהקימו סניף בפלסטין המנדטורית בשנות הארבעים של המאה הקודמת. מייסדה אחמד יאסין היה יושב ראש סניף "האחים" בעזה, וב-1973 הוא הקים את "המרכז האסלאמי" שהתמקד בפעילות דתית חברתית: הטפה במסגדים, פעילויות צדקה, מרפאות, מעונות יום, תאי סטודנטים, מעורבות באיגודים מקצועיים ועוד. בשנת 1978 קיבל המרכז האסלאמי הכרה רשמית של צה"ל כדי שישמש ככוח נגדי לאש"ף, ורישומו

כאגודה עות'מאנית על ידי ישראל אפשר לו לגייס כספים באופן חוקי. כשפרצה האינתיפאדה הראשונה בדצמבר 1987 הקימו יאסין ואנשיו את חמאס לטובת שותפות במאבק, ועד מהרה גברה חמאס על תנועות וארגונים דתיים שקדמו לה, והפכה לשחקן הדתי הדומיננטי בזירה הפלסטינית. התנועה השתמשה בתשתית החברתית-דתית שבנתה בעשורים שקדמו להקמתה כדי לגייס תמיכה ולבסס את עצמה ברצועת עזה ובגדה המערבית. עד מתקפת השבעה באוקטובר היא התבססה כתנועה רבת-פנים בגדה המערבית ובעזה הכוללת תשתית אזרחית, זרוע צבאית, מפלגה פוליטית ולשכה מדינית.

חמאס נהנה ממקורות כספיים מגוונים, לרבות תמיכה מאיראן, שאפשרו לו להתחמש באופן אינטנסיבי. עם זאת, כשם שחזבאללה הוא בראש ובראשונה תנועה לבנונית, כך גם חמאס איננה זרוע איראנית (כאמור לעיל, איראן סירבה למלא את התפקיד שהועידו לה מתכנני מתקפת השבעה באוקטובר). בדומה לחזבאללה השיעית ולמשטר באיראן, גם האסלאם הלאומי של חמאס הסוני התאפיין לאורך השנים בנכונות לדחות את המטרות האוטופיות לטובת שרידות השלטון או יציבותו לטווח ארוך, לכל הפחות עד מיסוד שלטון היחיד של סינואר ברצועה בשנת 2021. אחד המושגים הדתיים הידועים שחמאס השתמש בהם כדי להצדיק את דחיית המועד של שחרור פלסטין כולה הוא ההודנה (או התהדיאה), שהוא מונח ממסורת האסלאם המסמל הפסקת אש לשם התארגנות מחדש ללחימה. למרות האופי הלא-פורמלי לכאורה של מושג ההודנה, ההסתכלות עליה כתחבולה בלבד מוטעית. מנקודת המבט של חמאס ההודנה היא מכשיר דוקטרינרי ואף תאולוגי המעניק לגיטימציה לפשרה פוליטית שנויה במחלוקת. הודנה לעשר עד שלושים שנה, כפי שלא אחת הציעו מנהיגי הארגון, נועדה לדחות לעתיד את הבעיות הקשות עד שיפסיקו להיות רלוונטיות או שהנסיבות יאפשרו התנגשות צבאית מחד או הסדר מדיני קבוע מאידך. כמו המושג מַסְלַחָה (مصلحة) בהגותם של האחים המוסלמים, המכשיר הכרעות פוליטיות וחברתיות המיטיבות עם ציבור המאמינים אף שהן מתנגשות עם האידאולוגיה הדתית, מושג ההודנה מסמל אם כן את ההפך ממחשבה פונדמנטליסטית, ומאפשר

רפורמה מדודה והדרגתית. באופן אירוני, הצלחתן המתמשכת של ממשלות הימין לשמור על יציבות ביטחונית באמצעות כריתה של ברית לא־כתובה עם חמאס ושימורה הייתה תלויה למעשה בגמישות של חמאס ובמרכזיות של רעיון ההודנה במחשבתו הפוליטית.

כשם שישראל איננה מקיימת מגעים עם חזבאללה אלא עם ממשלת לבנון, היא איננה זקוקה להכרה מחמאס או למשא ומתן ישיר עימה. הארגון יכול להשתלב ברשות הפלסטינית (או באש"ף) כפי שכבר קרה בעבר לאחר שזכה בבחירות לרשות הפלסטינית ב־2006. אסמאעיל הנייה, מנהיג חמאס, הוצב אז בראש ממשלת אחדות פלסטינית במהלך שעלה בקנה אחד עם הרפורמיזם שמאפיין את האסלאם הלאומי. הכניסה לרשות הפלסטינית שיקפה ניסיון לקטוף את הפירות המדיניים של נסיגת ישראל מעזה, שבשל האופן שבו בוצעה נחשבה לניצחון פלסטיני שנזקף לזכות חמאס. במילים אחרות, על אף שחמאס לא הסכים להכיר באופן רשמי בהסכם אוסלו, ההשתתפות בבחירות שיקפה הכרה דה־פקטו בישראל, לצד שיתוף פעולה ראשון מסוגו עם אש"ף והשתלבות בסדר הבין־לאומי. אלא שישראל הטילה מצור חלקי על עזה לאחר חטיפת גלעד שליט (יוני 2006), החלישה את שלטונה של הרשות הפלסטינית בגדה ובעזה בדרכים שונות, וכך הביאה לחיזוק חמאס עד שהשתלט על הרצועה בכוח הזרוע ביוני 2007. השנים שלאחר מכן ידעו מבצעים צבאיים חוזרים ונשנים של ישראל ברצועה, אולם לחמאס עדיין היה אינטרס להציע תוכנית מדינית שעדכנה את אמנת התנועה (2017) וכללה ממשלת אחדות והשתלבות באש"ף. הסכמות פוליטיות נוספות בין חמאס לבין אש"ף הושגו ערב מלחמת צוק איתן (2014), סביב צעדות השיבה (2019), וביתר שאת בשנת 2021 לקראת הבחירות שתוכננו ברשות הפלסטינית.

**שיא התהליך של בניית השלטון
בעזה התרחש בשנת 2018, כאשר
יחיא סינואר קיים משא ומתן עם
נתניהו על הסדרה ארוכת טווח**

ישראל פעלה לסיכול הבחירות, ובתגובה לירי רקטות מהרצועה במהלך מצעד הדגלים ביום ירושלים (מאי 2021) יצאה למבצע שומר החומות.

המתקפה האכזרית של חמאס על דרום ישראל אינה סותרת את הטענה שהגעה להסכם מדיני, לכל הפחות זמני, הייתה אפשרית מבחינת התנועה, ובעיקר עד 2021. אנו סבורים שהמתקפה לא הייתה גזרת גורל, וכי מהלכים משמעותיים של ישראל לדה־אסקלציה, ובעיקר תהליך מדיני כן ורציני עם הרשות הפלסטינית שיעדו מדינה פלסטינית בגדה המערבית ובעזה, היו מייתרים את המתקפה. דרך הפעולה האכזרית של חמאס נבחרה לאחר שנסגרו כל האפשרויות להסרת המצור ולהשתלבות באש"ף וברשות הפלסטינית (אף שקיומו של כוח צבאי עצמאי של חמאס היה אכן אבן נגף מהותית במהלך כזה). למעשה, ההתנהלות המעשית של חמאס בעזה לאורך **רוב** שנות שלטונה ברצועה הייתה ראויה לציון: כניסה להסדר לא־פורמלי עם מדינת ישראל, לרבות התערבות ישראלית לטובת מימון שלטונה של התנועה, לא הייתה מתקבלת על הדעת עבור ארגון כמו אש"ף שהוא ארגון פורמלי יותר, בעל מסגרת ומוסדות ארגוניים מבוססים.

שיא התהליך של בניית השלטון בעזה התרחש בשנת 2018, כאשר יחיא סינואר קיים משא ומתן עם נתניהו על הסדרה ארוכת טווח. סינואר קרא לנתניהו לקחת "סיכון מחושב", ובאוקטובר של אותה שנה אף העניק ריאיון מקיף לעיתונאית האיטלקייה פרנצ'סקה בורי, שפורסם במקביל **בידיעות אחרונות**, ובו הצהיר כי חמאס מעוניינת להגיע להסדרה. נתניהו מצידו הרבה

מעבר לניהול הסכסוך: כוחם של הסכמים

בדומה לאויבותיה ולשכנותיה נקטה גם ישראל צעדים פרגמטיים כדי להגיע ליציבות ולשגשוג זמניים. דוגמה אחת לכך היא תוכנית ההתנתקות בהובלת אריאל שרון ולאחר מכן ההחלטה לאפשר את התבססות חמאס בעזה ולתרום למימונו ולביסוסו במובלעת הקטנה. כאמור לעיל, רק הימין היה יכול לקטוף את הדיווידנדים הביטחוניים והכלכליים של הברית הבלתי־כתובה עם חמאס – ההודנה למעשה – מבלי לשלם על כך מחירים פוליטיים בישראל. ב־7 באוקטובר התברר שמדיניות ההסכמה הלא־פורמלית וסבבי האלימות המוגבלים יכולה הייתה להעניק יציבות לטווח הזמן הבינוני, אך היא חסרת תוחלת ואף מסוכנת לטווח הארוך.

כדי להבין את כוחם של הסכמים בין־לאומיים בין ישראל לבין שכנותיה אפשר לבחון את החשובים שבהם: קמפ דייוויד עם מצרים (1978), אוסלו עם הפלסטינים (1993–1994) והסכם השלום עם ירדן (1994), ועד לאחרונה גם הסכם הפרדת הכוחות עם סוריה מ־1974, שישראל הפרה לראשונה בדצמבר 2024 בעקבות קריסתו של משטר אסד בסוריה. הסכמים אלה הביאו לישראל רווחים עצומים שרק אנשי ימין קיצוני מערערים על חשיבותם. מעידה על כך בין היתר עמידותם המתמשכת של ההסכמים גם נוכח הניסיונות המתמשכים לשבש אותם, חלקם – בדרך כלל מתוך אדישות ולעיתים בזדון – על ידי ישראל עצמה.

ההישג הגדול ביותר של ועידת מדריד היה הסרת רוב דרגות החרם הערבי ומתן לגיטימציה למשטרים

להתנאות בכך שהדבר היחיד שהוא מעניק לחמאס הוא שמירה על יציבות שלטונו בעזה. אולם הפסקת האש בפועל בין ישראל לבין חמאס התקיימה על רקע מצור מחניק, והיא גבתה מהתנועה מחירים פוליטיים הולכים וגוברים. לאחר בחירתו של סינואר מחדש למנהיגות התנועה ברצועה ב־2021, וההתחזקות ההדרגתית של הימין בישראל עד להתייצבותו של משטר נתניהו והימין הקיצוני בסוף 2022, קיבלו העניינים תפנית שונה. להנהגת חמאס הייתה סיבה טובה לחשוש שגורלה יהיה דומה לזה של מנהיגי הג'יהאד האסלאמי שחוסלו עם משפחותיהם בנובמבר 2019 ובאוגוסט 2022 (המבצעים עלות השחר וחגורה שחורה), ולצד ההתפתחויות המדיניות והפוליטיות שתוארו לעיל, עלתה ההתנגשות הצבאית על מסלול מואץ.

הפרשנות הישראלית המקובלת למניעה של המתקפה הנפשעת בשבעה באוקטובר – קנאות דתית, לאומנות או מניעים אישיים כמו תאוות כוח, מגלומניה ואחרים – נכונה, אולם היא חלקית. היא מסתירה את חוסר התוחלת שבתקווה ליציבות ולביטחון כאשר האוכלוסייה האזרחית בצד השני מוחזקת בעוני ובדיכוי כפול (על ידי חמאס וישראל) והנהגתה מאוימת תמיד במוות. עבור מנהיג חמאס בעזה לשעבר יחיא סינואר ושותפיו, העליונות הצבאית הישראלית, ובכלל זה היכולת לחסלם באופן מפתיע, הפכה את הסיכון שבהקדמת מכה חזקה למשתלם מבחינה אסטרטגית. אם בכל מקרה נגזר עליהם למות אחרי שיתוף פעולה דה־פקטו ארוך שנים עם ישראל, הרי שיציאה למתקפת פתע חסרת תקדים הייתה מוצא מתבקש, לא רק מהמצור על ההנהגה ועל התנועה אלא גם מהסיכון למחיקתה הכוללת של הבעיה הפלסטינית בעקבות נורמליזציה עם ערב הסעודית.

**הפרשנות הישראלית המקובלת
למניעה של המתקפה הנפשעת
בשבעה באוקטובר – קנאות דתית,
לאומנות או מניעים אישיים כמו
תאוות כוח, מגלומניה ואחרים –
נכונה, אולם היא חלקית**

עם הפלסטינים) תוך שהוא מתאר אותם כמסוכנים או חסרי ערך. במציאות, ההסכמים הללו הם השרידים האחרונים מעידן של יחסי הגומלין החיוביים בין ישראל לבין סביבתה שהתפתחו משנות השבעים ועד שנות התשעים. כך למשל, אפשר להזכיר את שיתוף הפעולה הצבאי עם ירדן בסיכול מתקפת הטיילים האיראנית (אפריל 2024) ואת היציבות ואת שיתוף הפעולה הביטחוני של ישראל עם מצרים גם לאחר ה-7 באוקטובר. עצם יציאתן של כל מדינות ערב בפועל ממעגל המאבק הצבאי גם ללא הסכם, הפך ברבות השנים למכפיל כוח ביטחוני כשלעצמו עבור ישראל.

הסכמים בין־לאומיים אינם יוצרים פיוס, יציבות ושלוש ארוך טווח שבו החברה הישראלית הופכת לבת־בית במזרח התיכון. לשם כך נחוץ שינוי תרבותי וחברתי עמוק לא רק במדינות ובחברות הערביות אלא גם בישראל. אולם ההצבעה על כוחם של ההסכמים חשובה כדי לסתור את שיח האיום בהשמדה שממשלות הימין מבקשות להנחיל. שרידותם של ההסכמים במציאות הנוכחית מראה כי רעיונות כמו יציבותם של משטרים, רפורמות חברתיות, התקבלות לסדר הבין־לאומי, שגשוג כלכלי ועוד – מתחרים בהצלחה בלאומנות ובניהיליזם הדתי במדינות המזרח התיכון. כך או אחרת, שלום אמת ופיוס היסטורי בין ישראל לערבים אינם יכולים להתקיים ללא צדק, כלומר מבלי שישראל תמלא את חלקה בעסקה מול הפלסטינים.

הערביים ולאש"ף לנוע לקראת נורמליזציה עם ישראל. הסכם אוסלו הכשיר את השלום עם ירדן ואת כינון היחסים בין ישראל לבין מספר מדינות ערביות ומוסלמיות – עומאן, תוניסיה, מרוקו ומאוריטניה, לרבות פעילות של נציגות של ישראל בדוחא (1996–2009) – עדות נוספת למרכזיות הסוגיה הפלסטינית במרחב הערבי והמוסלמי. כך יכולה הייתה ישראל להשתלב בתהליך הגלובליזציה. התיאום הביטחוני עם הרשות הפלסטינית אפשר לישראל לנהל את הסכסוך במחיר זול יחסית מאז שנות התשעים. כיום, חמישה עשר חודשים לאחר מתקפת חמאס ותוך שישראל הורגת עשרות אלפי פלסטינים, הרשות הפלסטינית עדיין מונעת את הידרדרות המאבק החמוש בישראל גם בגדה, והפלסטינים בשטחים חורקים שיניים ובוחרים בהבלגה באופן ראוי לציון.

מצד אחד, השמירה של אש"ף על הסכם אוסלו קשורה בטבורה למדיניות הפיצול שטיפחה ישראל: ככל שממשלת הליכוד טיפחה את חמאס, כך גבר הצורך של הרשות הפלסטינית לשמור על עצמה באמצעות חיזוק התיאום עם ישראל. מצד אחר, הדבקות של אש"ף בהסכמי אוסלו נובעת גם מהיחסים הלא־סימטריים בין הפלסטינים לבין מדינת ישראל: מאבקם של הפלסטינים בתנועה הציונית נמשך מסוף המאה ה־19 וביתר שאת מ־1948, ולכן הסכם מדיני שזכה להכרה בין־לאומית היה עבורם הישג כשלעצמו. עד כה הוא נשמר על ידי אש"ף מכל משמר, גם בשל הדם הרב שנשפך כדי להשיגו.

הימין בישראל חותר לטשטש את חשיבותם העצומה של ההסכמים עם המדינות הערביות (ולמוטט את ההסכם

6. לקראת מדיניות ישראלית שוחרת שלום

**במקום "תוכנית מדינית" שסיכויי
התממשותה בעתיד הנראה
לעין קלושים, אנו מציעים בזאת
עקרונות למדיניות ישראלית
שוחרת שלום שהחברה האזרחית
וגורמים במרחב הפוליטי יוכלו
לאמץ באופן חלקי או מלא.**

ביטחון והגנה לכל התושבים בין הים לנהר

"ביטחון" אינו רק אינטרס ישראלי או זכות בלעדית של אזרחי מדינת ישראל. תנאי הכרחי להתקדמות לקראת פיוס ושלוש הוא מתן ביטחון לכל תושבי הארץ. הזכות של ישראלים לישון בבתיהם בשלווה, לצאת לעבודה ולנסוע בכבישים בלי חשש לירי מנשק קל, טילים ומטענים שווה לזכותם של פלסטינים לצאת מהכפרים ומהערים בלי לעבור חקירות משפילות במחסום צבאי, לישון בלילה בלי חשש להתעורר מפשיטות של צה"ל על מקומות מגוריהם ולחיות את חייהם הרחק מאלימות של מיליציות מתנחלים או הצבא. על ישראל לפעול להפסקה הדדית של האלימות בארץ כדי לאפשר את חידוש האמון בין הצדדים וכדי לאפשר לארגונים פלסטיניים חמושים מעבר הדרגתי לפעילות אזרחית ופוליטית. הניסיון ההיסטורי העולמי מוכיח שמתן אפשרות לארגוני התנגדות, ובעיקר לאסירים "ביטחוניים", להשתלב

בתהליך הפוליטי הוא אחת הדרכים הנפוצות לסיום דרכם האלימה.

עצירת תהליך ההתיישבות

ההתפשטות המתמדת של מדינת ישראל אל מעבר לגבולותיה הרשמיים ואף בתוכם, על חשבון האזרחים הפלסטינים, היא מכשלה קריטית ליציבות ולפיוס. לא ייתכן תהליך מדיני כל עוד תהליך ההתיישבות ודחיקת רגליהם של הפלסטינים נמשך בתוך גבולותיה הריבוניים של ישראל (כמו באום אל-חיראן) ועל אחת כמה וכמה מחוצה להם. עצירה של ההתיישבות היהודית על חשבונם של פלסטינים היא תנאי לכל התקדמות להסכם.

עצמאות פלסטינית תחילה

עצמאות פלסטינית אינה "פרס" על השבעה באוקטובר אלא זכות מובנת מאליה שהייתה צריכה להתממש לפני שנים רבות. ריבונות שתבוא לידי ביטוי בחופש תנועה, דרכון, נמל ים, שדות תעופה, שליטה על מרשם אוכלוסין, זכויות קניין בקרקע, פיתוח משאבים ופיתוח כלכלי בגדה המערבית ובעזה, יכולה להיות נקודת הפתיחה למשא ומתן על עניינים אחרים הקשורים ללב המחלוקת כמו פליטים, גבולות, ירושלים וכיוצא בזה. הקמתה לעצמאות פלסטינית כיעד המציין את סופו של תהליך שלום תשרת את ההתפשטות הטריטוריאלית

הפלסטינית מתוקף הסכמי אוסלו מאפשרים גם לגורמים כמו חמאס להשתלב בסדר הקיים ולחסוך את שאלת המשא ומתן הישיר בין הצדדים.

התמרת המאבק האלים למחלוקת פוליטית

לעיתים קרובות התביעה הישראלית ל"סוף התביעות" או ל"ביטחון קבע" במציאות שאחרי הסכם היא שעומדת בעוכרי ההגעה לפיוס. מטרתו של הסכם מדיני איננה לקבוע אם שאיפות של קבוצות קיצוניות בקרב שתי החברות, היהודית והפלסטינית, הן לגיטימיות. המטרה היא לסיים את האלימות, להקפיד על זכויות יסוד של כל תושבי הארץ ולהעביר את המחלוקות ואת ההכרעה ביניהן למישור הרעיוני או הפוליטי.

נטילת אחריות ושינוי תרבותי בקרב ישראלים ויהודים

היחסים בין ישראלים לפלסטינים אינם שוויוניים אלא משקפים עליונות, כיבוש, שליטה ותלות מתמשכות. בעוד שתי החברות צריכות לעבור שינויים חינוכיים, תרבותיים ואחרים, אין לצפות לשינוי חינוכי או תרבותי פלסטיני מבלי שילווח אותו ואף יקדם לו שינוי ישראלי. על ישראל לעודד בניית מסגרות תרבותיות וחינוכיות שמעודדות סובלנות דתית, פלורליזם, לימוד שפה הדדי וחיים משותפים בין יהודים לערבים. לצד זאת, החברה הישראלית צריכה לנקוט צעדים של פיצוי חומרי והכרה סמלית בחוויה הפלסטינית כדרך לתיקון

הבלתי-פוסקת של ישראל על חשבון הפלסטינים. מנגד, "עצמאות פלסטינית תחילה" עשויה למתן הרבה מהתביעות ההדדיות ולפתוח פתח להשיגן במשא ומתן ובדרכים לא-אלימות. היא איננה תלויה בנוסחה של אוסלו, ויכולה להתיישב גם עם תוכניות פוליטיות שעשויות להתאים יותר למצב הנוכחי (דוגמת קונפדרציה או מאבק לשוויון זכויות), בפרט אחרי ה-7 באוקטובר. יש לציין כי רעיונות פדרטיביים אינם זרים להיסטוריה של הציונות והם שימשו בעבר כפתרון אפשרי למתחים האתניים והדתיים בשטחי המנדט, לאחר הקמת מדינת ישראל ואף לאחר כיבוש השטחים ביוני 1967.

פתרון "בעיית פלסטין" הוא תנאי לפיוס בין ישראל למרחב שסביבה

הסכמי שלום בין ישראל לשכנותיה אינם יכולים להיות תחליף או הקדמה לפיוס בין ישראל לפלסטינים. ההפך הוא הנכון, שלום בר-קיימה בין ישראל למרחב הערבי והמוסלמי מותנה במימוש זכויותיהם של הפלסטינים לעצמאות ולריבונות. המרחב הערבי והמוסלמי יכול למלא תפקיד חיובי בהגעה לפיוס ישראלי-פלסטיני באמצעות תמיכה כלכלית, פוליטית ואחרת בתהליך כזה, אך ראשיתו חייבת להיות עצמאות פלסטינית.

משא ומתן עם ההנהגה הפלסטינית הנבחרת

הנהגה פוליטית פלסטינית לגיטימית ועצמאית היא תנאי חשוב נוסף לפיוס בין ישראל לפלסטינים. מדינת ישראל אינה יכולה לקבוע את זהות ההנהגה הפוליטית הפלסטינית באמצעים צבאיים (מצור, התנקשויות ומעצרים) או דיפלומטיים (חרם וסנקציות), כשם שהפלסטינים אינם יכולים לקבוע את זהות ההנהגה הישראלית. יש לשרש מושגים כמו "כיסוח דשא" או "סיכולים" הרווחים בתפיסת "ניהול הסכסוך" משום שהם מזינים את מעגל האלימות, מונעים צמיחה של ההנהגה הפלסטינית, פוגעים גם בחפים מפשע ומסכלים את ביטחונה של מדינת ישראל בטווח הארוך. כאמור, ההכרה ההדדית בין ישראל לאש"ף והקמת הרשות

התלות והקשר ההיסטורי בין האנטישמיות במערב לבין הקמת מדינה יהודית במזרח התיכון מדגישים את אחריותה של הקהילה הבין-לאומית לפיוס בין יהודים לערבים במזרח התיכון. אשראי בלתי-מוגבל למדינת ישראל להתגונן לכאורה תוך הפעלת כוח צבאי חסר מעצורים הוא כרטיס פתוח למדיניות תוקפנית והרסנית שפוגעת בערבים וביהודים כאחד. מדיניות ישראלית שוחרת שלום תעניק לגיטימציה לתביעה ללחץ בין-לאומי על ישראל במטרה לעצור את המלחמה ואת תהליך ההתיישבות. האחריות המערבית לסכסוך המתמשך בין יהודים לערבים מחייבת גם מעורבות בין-לאומית חיובית בדמות יצירת מסגרות כלכליות, תרבותיות וחברתיות שילוו תהליך פיוס בין יהודים לערבים ויתמכו בהצלחתו.

עוולות העבר. כל אלה אינם הפסד או סימן לחולשה. הם יאפשרו לכלל תושבי הארץ לחיות בחברה יציבה ובטוחה יותר.

מעורבות ואחריות של המערב ושל הקהילה הבין-לאומית

ישראל היא מדינה קטנה התלויה במעצמות ובקהילה הבין-לאומית. עצם הקמתה והלגיטימציה לקיומה נובעים מהסדר הבין-לאומי שהתכונן לאחר מלחמת העולם הראשונה. הקמת הבית הלאומי היהודי, לימים מדינת ישראל, הייתה בין היתר פתרון ל"בעיה היהודית" ולאחר מכן מעין "פיצוי" מהמערב על השואה. יחסי

7. הדרך שעדיין לא נבחרה

העקרונות המובאים לעיל יכולים להתממש באמצעות מגוון של מסגרות פוליטיות: חלוקה לשתי מדינות, קונפדרציה, מדינה אחת, פדרציה אזורית ועוד. המשותף לכולן הוא הדמיון הפוליטי הנשקף מהן, ובו מתקיימת חברה ישראלית סובלנית ודמוקרטית המאפשרת חיים של כבוד ליהודים ולפלסטינים בין הים לנהר, בביטחון ובשגשוג ומתוך הכרה בהבדלים לאומיים, לשוניים, דתיים ואחרים. מציאות כזו כיום נחשבת לחזיון שווא, אך ההפך הוא הנכון. המחשבה כי הפעלת כוח צבאי בלתי־מוגבל, הסבת נזק מתמשך ועצום בהיקפו לזולת וטיפול תחושת סכנה תמידית הם

המפתח להישרדות, או מעידים על כוח ועוצמה, היא מחשבה כוזבת. על כך יעידו השנים הרבות הקודמות שבהן נלחמה ישראל בפלסטינים ובסביבתה בתואנה של ניהול הסכסוך. מדיניות המלחמה שהביאה לשבעה באוקטובר אולי תאפשר לישראל לשרוד, אך לא תביא ביטחון ורווחה לאזרחיה או יציבות ושגשוג לאזור. דרך השלום, המתבססת על צדק, שוויון זכויות, הפסקת משטר העליונות היהודי ולקיחת אחריות ישראלית ובין־לאומית על עוולות העבר וההווה (החרבת עזה), אינה קלה ונטולת סיכונים, אבל זו הדרך שישראל טרם ניסתה. עדיין לא מאוחר.

8. מקורות נבחרים

- אורבך, דני, נטע ברק-קורן, הראל חורב ונתנאל פלמר, ממשטר רצחני לחברה מתונה: התמרה ושיקום של עזה אחרי חמאס. יולי 2024.
- ארמליון, מעיין. "דה־רדיקליזציה ופיוס ישראלי-פלסטיני: לקחים והמלצות לאור סכסוכי עבר". מיתווים, המכון הישראלי למדיניות חוץ אזורית, יולי 2024.
- ביגמן, עקיבא. כיצד הפך נתניהו את ישראל לאימפריה. תל אביב: סלע מאיר, 2019.
- בן-ישראל, יצחק. תפיסת הביטחון של ישראל: בין תפיסה לבין מציאות. תל אביב: הוצאת מערכות, 2012.
- ברק, אורן. "על אסטרטגיה צבאית ובטלנות מדינית", הפורום לחשיבה אזורית, 10 במאי 2016.
- ברק, אורן. "סהר שיעי' – האומנם?", הפורום לחשיבה אזורית, 28 בינואר 2020.
- ברק אורן, שפירא אסף ושיניאק עמית. "מבצע 'שומר החומות' כביטוי לשינוי ההגנתי באסטרטגיה הצבאית הישראלית", בין הקטבים, 1 ביוני 2021.
- גולדברג, אורי. לחשוב שיעית. הוצאת האוניברסיטה המשודרת, 2012.
- גל-נור, יצחק. "הקונספציה שמאחורי הקונספציה: מלחמת יום הכיפורים והלקחים שלא הופקו", אצל משה שמש וזאב דרורי (עורכים), טראומה לאומית: מלחמת יום הכיפורים אחרי שלושים שנה, הוצאת אוניברסיטת בן-גוריון, 2008, עמ' 263–281.
- גרינברג, לב ודה-מלאך, דניאל. התיישבות והתנגדות בישראל/פלסטין. סוגיות נבחרות ואירועים היסטוריים במבט ארוך טווח. הוצאת מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, 2023.
- הנקין, יגיל. "מה יבטיח את קיומנו?" השילוח 2 (2016): 47–79.
- ח'אלידי, רשיד. כלוב הברזל: סיפור מאבקם של הפלסטינים למדינה. תרגום איה ברויאר. ירושלים: הוצאת הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר, 2010.
- חימיניס, איתי. "מלנכוליה צבאית – על עלייתה ודעיכתה של האסטרטגיה הצבאית של ישראל להתמודדות עם איראן", בין הקטבים, ספטמבר 2023.

מרידור, דן ורון אלדדי. תפיסת הביטחון של ישראל: דו"ח הוועדה לגיבוש תפיסת הביטחון (ועדת מרידור) ובחינתו בחלוף עשור. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי, 2018.

משעל, שאול וסלע, אברהם. זמן חמאס: אלימות ופשרה. משכל, 2006.

מתניה, אביתר ומנחם בכרך. "מניעה אסטרטגית כ'רגל חמישית' בתפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל – מסמך יסוד", המכון למחקרי ביטחון לאומי, פברואר 2023.

פורום היום שאחרי המלחמה, האינטרס הישראלי, אמא ערה, "הסדרים אפשריים ליום שאחרי", 10.7.2024.

רבינוביץ', איתמר. השלום שחמק: יחסי ישראל-ערב 1952-1949. ירושלים: כתר-מקסוול-מקמילן, 1991.

רז, אדם. הדרך לשבעה באוקטובר: בנימין נתניהו, הנצחת הסכסוך והידרדרותה המוסרית של ישראל. תל אביב: פרדס הוצאה לאור, 2024.

English Sources

Abrahamian, Ervand. *A History of Modern Iran*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Anziska, Seth. *Preventing Palestine: A Political History from Camp David to Oslo*. Princeton: Princeton University Press, 2018.

Baconi, Tareq. *Hamas Contained: The Rise and Pacification of Palestinian Resistance*. Stanford: Stanford University Press, 2018.

Bajoghli, Narges, Vali Nasr, Djavad Salehi-Isfahani, and Ali, Vaez. *How Sanctions Work: Iran and the Impact of Economic Warfare*. Stanford: Stanford University Press, 2023.

Gerges, Fawaz A. *ISIS: A History*. Princeton: Princeton University Press, 2016.

Halevy, Dotan. "Stripped: Ruination, Liminality, and the Making of the Gaza Strip, 1840-1950." PhD Diss., Columbia University, 2021.

Hroub, Khaled. *Hamas: Political Thought and Practice*. Washington, D.C.: Institute for Palestine Studies, 2000.

Jarman, Neil. *The Northern Ireland Conflict: Consensus and Division*. 2nd ed. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017.

Jones, Seth G., and Martin C. Libicki. *How terrorist groups end: Lessons for countering al Qa'ida*. Rand Corporation, 2008.

McKittrick, David, and David McVea. *Making Sense of the Troubles: A History of the Northern Ireland Conflict*. 2nd ed. Chicago: New Amsterdam Books, 2002.

Norton, Richard. *Hezbollah: A Short History*. Princeton: Princeton University Press, 2018.

Osheroff, Eli. "Settling a State—Settling for a State: Reinterpreting One Hundred Years of Zionist–Arab Relations." *Palestine/Israel Review* 1, no. 2 (2024): 39–363.

Ram, Haggai. *Iranophobia: The Logic of an Israeli Obsession*. Stanford University Press, 2009.

Sayigh, Yezid. *Armed Struggle: The History of the Palestinian Revolution*. Oxford: Oxford University Press, 1997.

Tamimi, Azzam. *Hamas: A History from Within*. Northampton, MA: Olive Branch Press, 2007.

Warrick, Joby. *Black Flags: The Rise of ISIS*. New York: Doubleday, 2015.

Yehuda, Limor. *Collective Equality: Human Rights and Democracy in Ethno–National Conflicts*. Cambridge: Cambridge University Press, 2023.

